

TÜRKİYE'DE YOKSULLUK SORUNU İLE MÜCADELEDE ZEKAT KURUMUNUN ROLÜ VE GEREKLİLİĞİ HAKKINDA CAMİİ CEMAATİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Mahmut BİLEN^a

Sakarya Üniversitesi, Türkiye

Günay TERZİ

Sakarya Üniversitesi, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru: 15 Kasım 2019

Kabul: 28 Aralık 2019

JEL Sınıflandırma:

I32

I38

I39

H39

Anahtar Kavramlar:

Yoksulluk,

Türkiye'de yoksulluk,

Zekat,

Zekat kurumu

ÖZ

Yoksulluk sorunu toplumların en önemli sorunlarından biridir. Türkiye'de özellikle son yıllarda yoksulluk oranında önemli düzeyde bir azalma olmasına rağmen, halen küçümsenemeyecek bir orana sahip olduğu görülmektedir. Bu sorunla mücadelede çoğunlukla kamusal politikaların ilk akla gelen seçenekler olduğu bilinmektedir. Bu kadar devasa bir sorun ile sadece kamusal politikalarla mücadele etmek pek mümkün görünmemektedir. Bu yüzden, tamamlayıcı ve telafi edici bir yönü bulunan, İslam dininin bir kurumu olan zekatın rolünün; toplumsal eğilimlerini analiz etmek üzere bir alan araştırması ortaya konmuştur. Yapılmış çeşitli araştırmalarda zekat kurumunun bir çok İslam ülkesindeki yoksulluğa tamamen son verecek düzeyde zekat potansiyeline sahip olduğu hesaplanmaktadır. Bu çerçevede, bu kurumun gerekliliğine yönelik toplumun eğilimini ve bu kurumun yoksullukla mücadelede beklenen potansiyeli sağlayabilirliği, cami cemaati arasında yapılmış bir alan araştırması ile analiz edilmiştir. Ankette "kolayda örnekleme" yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden 346 kişi ile anket yapılarak veri elde edilmiştir. Bu kurumun, yoksulluk ile mücadelede önemli politika seçeneği olma potansiyeli taşıdığı ortaya konulmaktadır.

* Uluslararası Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Kongresinde (IBANESS) Sunulmuş Bildirinin Geliştirilmiş Son Halidir.

^a **Sorumlu Yazar:** Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, SBF, İktisat Bölümü, Türkiye. E-posta: bilen@sakarya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8512-5528>

Kaynak göster: Bilen, M. ve Terzi, G. (2019). Türkiye'de Yoksulluk Sorunu ile Mücadelede Zekat Kurumunun Rolü ve Gerekliliği Hakkında Camii Cemaati Üzerine Bir Araştırma. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 5(2) 133-167.

THE ROLE AND REQUIREMENTS OF ZEKAT INSTITUTIONS IN COMBATING POVERTY PROBLEM IN TURKEY: RESEARCH ON THE MOSQUE COMMUNITY

Mahmut BİLEN^b
Sakarya University, Turkey

Günay TERZİ
Sakarya University, Turkey

ARTICLE INFO

Article history:

Received: October 15, 2019

Accepted: December 28, 2019

JEL Classification:

I32

I38

I39

H39

Keywords:

Poverty,
Poverty of Turkey,
Zekat,
Zekat Institutions

ABSTRACT

The problem of poverty is one of the most important problems of societies. Although there is a significant reduction in the rate of poverty in Turkey, especially in recent years, it still appears to have a ratio that cannot be underestimated. It is mostly known that public policies are first options that comes to mind in the struggle against this problem. It does not seem possible to deal with such a huge problem only with public policies. Therefore, the role of zekat, an institution of Islamic religion with a complementary and compensatory aspect; a field research was conducted to analyze social tendencies. In various studies it is calculated that the zekat institution has a zekat potential that would completely end the poverty in many Islamic countries. In this context, the tendency of the society towards the necessity of this institution and its ability to provide the expected potential in the struggle against poverty was analyzed by a field research conducted between the mosque community. In the survey "convenience sampling" method was used. Data is obtained by surveying 346 individuals who accepted to participate in the research. It is revealed that this institution has the potential to be an important policy option in the struggle against poverty.

^b **Corresponding Author:** Prof. Dr., Sakarya University, SBF, Department of Economics, Turkey. E-mail: bilens@sakarya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8512-5528>

To cite this article: Bilen, M. and Terzi, G. (2019). The Role and Requirements of Zekat Institutions in Combating Poverty Problem in Turkey: Research on the Mosque Community. *Journal of Islamic Economics and Finance*, 5(2), 133-167.

Türkiye ekonomisi son yıllarda dikkate değer düzeyde ekonomik gelişme kat etmiş olmasına rağmen, görece ekonomik başarı düzeyi sınırlı kalan alanlardan biri gelir dağılımı sorunu olmuştur. 2000 yılından bu yana milli gelir düzeyinde ve kişi başına gelir düzeyinde iki katından daha fazla artış sağlamış olmasına karşın, gelir eşitsizliğinin göstergesi olan gini katsayısında (ayrıntısı aşağıda verilecek) çok düşük düzeyde bir azalma olmuştur. Bunun çeşitli nedenleri ifade edilebilir. Bu konjunktürde dünya genelinde geniş bir şekilde uygulanan neoliberal ekonomi politikalarının birçok ekonomide gelir adaletini olumsuz yönde etkilediği, yapılan çeşitli araştırmalarda görülmektedir. Bütün bu gelişmelere karşı, Türkiye’de gelir adaletinin gelişmiş ülkelerin çok gerisinde olduğu görülmektedir. Sağlanan ekonomik büyümenin adaletli bir şekilde paylaşımına ilişkin politikalarda sorunlar olduğu akla ilk gelen tespittir. Türkiye ekonomisinin 1980 sonrası benimsemiş olduğu neoliberal ekonomi politikalarının ekonomimizde zaman zaman kriz ve dalgalanmalara neden olmuş olmasına karşın, ekonomik büyümede bir başarının olduğu söylenebilir. Sorun, uygulanan ekonomi politikaların neden sosyal adaletsizliği azaltmada yetersiz kaldığıdır. Uygulanan sosyal politikalara rağmen bu alanda bir gelişme kat edilememiş olması acaba kamunun bu politikalarına tamamlayıcı olabilecek seçeneklerin ne kadar mümkün olabileceğine ilişkin soruları akla getirmektedir. Toplumunun çok büyük bir kısmının Müslüman olduğu ve İslam dininin önemli bir kurumu olan zekat kurumunun, bu sorunun iyileştirilmesinde ne düzeyde bir katkısının olabileceği bu makalede araştırma konusu edilecektir.

Zekat, Allah’ın belli şartları taşıyan Müslümanlara emrettiği zorunlu mali bir ibadettir. Tarih boyunca insanların bir kısmı, yeterli maddi imkanlara sahip olarak hayatını idame ettirirken, bir kısmı da asgari geçim standardının altında kalarak hayatlarını sürdürmüşlerdir. Zekat ibadetinin amacı, zengin ile yoksul arasında, yoksulun aleyhine olan çarkın, zengine yüklenen bir sorumluluk sonucu, yoksulun lehine çevrilmesidir. Nitekim Kur’an’da (Tevbe 9/60.) zekatın verileceği 8 sınıf şöyle ifade edilmektedir: “Sadakalar (zekâtlar) Allah’tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere, (zekât toplayan) memurlara, gönülleri (İslâm’a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda olana, yolda kalana mahsustur. Allah pekiyi bilendir, hikmet sahibidir.” Ayette anlaşılabacağı üzere sayılan bütün bu sınıflar, yoksulluğu ve görece gelir düzeyi düşük olan kesimleri tanımlamaktadır. Bu kesimlere yapılacak her bir transfer hem yoksulluğun azalmasına hem de gelir adaletinin sağlanmasına yardım edecektir. Böylece toplumsal adaletsizliğin azaltılması ve sosyal barışın sağlanmasına olanak sağlanacaktır. Böylece toplumda sosyal barış ortamının sağlanması, toplumsal yaşamda insani ve manevi değerlerin yüceltilip maddi güç ekseninde ortaya çıkan hiyerarşinin azaltılarak daha huzurlu bir ortamın temin edilmesi sağlanacaktır. İnsanlık tarihin endüstriyel devrimine kadar olan kısmı iyi analiz

edildiğinde İslam toplumlarının bunu temin edecek zekat ve vakıf kurumları ekseninde ortaya çıkan medeniyetin ve yoksulluğun toplumdaki olumsuz etkilerinin daha az görüldüğü bir tecrübenin yaşandığı gözlemlenecektir. Nitekim, hem Hz. Ömer döneminde hem de Ömer b. Abdülaziz döneminde toplumda zekat dağıtılacak yoksulun bulunmaması nedeni ile zekat gelirlerinin yoksulluk dışındaki amaçlar için tahsis edilmesi gerektiği sorucuna ulaşılabilecek başarıların gözlemlendiği tespit edilmektedir³ (Yalçın, 2016: 240).

Bu aşamada bazı yanlış algıların önüne geçerek, yanlış bilinen veya ifadelendirilen hususların açıklığa kavuşmasında fayda bulunmaktadır. Dinlerin bir tür dünyadan el etek çekmeye ve bir mistisizme yol açarak yoksulluğu övdüğü hatta teşvik ettiğine ilişkin düşünceler bulunmaktadır. Tarih boyunca insanların fakirlik karşısındaki tutum ve davranışları, fakirliği algılayışları birbirinden farklı olmuştur. Fakirliğe kutsiyet atfedenler, fakirliği Allah tarafından verilmiş bir lütuf olarak görenler olduğu gibi, fakirliği; içinde şer, bela ve kötülük barınan ancak Allah vergisi olduğu için katlanılmak zorunda olunan bir durum olarak algılayanlar da olmuştur. Burada sorulması gereken temel soru: İslam'ın fakirlik karşısındaki tutumu ve fakirlik karşısında ne söylediğidir. İslam fakirliği övmediği gibi, insanlara fakirliği telkin de etmemiştir. Duha Suresi 8. ayette şöyle buyrulmuştur: “Seni, bir fakir olduğunu bilip de zengin yapmadı mı?” Biz Hz. Peygamberin dualarından da, fakirlikten Allah'a sığınılması gereken bir durum olduğunu anlıyoruz (Kardavi, 1966:11). İfade edilen bu nedenlerden dolayı İslam dininin, fakirliğin toplumda azaltılması için ortaya koyduğu en önemli mekanizmalardan birinin zekat kurumu olduğu söylenebilir. Zekat kurumu yıllarca İslam toplumlarında uygulama alanı bulmuştur. Başlangıçta devlet kontrolünde daha sonraları ise bireysel ifade edilen bir uygulamaya geçilmiştir.

Yaratılış ve dünyaya geliş biçimi dikkate alındığında insanlar birbirlerinden farklı fırsatlara sahip bulunmaktadırlar. Kimisi çok zeki ve yetenekli iken, kimisi servet sahibi bir aile doğarken, kimileri ise hem yetenek hem de yoksul bir aileye doğmaları açısından dezavantajlı bir şekilde hayata başlayabilir. Allah sahip olduklarımızın hepsinin bir imtihan vesilesi olduğunu ve gereğinin yapılmasını istediğini açıkça ifade etmektedir (el-Enfâl, 8/28; Âl-i İmran, 3/186.). Mutlak adil olan Allah, toplumda adaletin temini için zengin olanları

---

³ Hz. Ömer döneminde Muaz b. Cebel Yemen'de topladığı zekatı öncelikle bulunduğu bölgede dağıtacak şekilde hareket etmiş. Bütün yoksullara dağıtılmasına rağmen zekat gelirlerinden kalan kısmını Medine'ye göndermiştir. Ancak yıldan yıla Medine'ye gönderilen bu tutar artmış, öyle ki bir yıl toplanan zekatın tamamını Medine'ye gönderecek hale gelmiştir. Benzer bir durumun yaşandığı Ömer b. Abdülaziz dönemindeki uygulama, Mısır'da toplanan zekatın dağıtıldıktan sonra kalan kısmını Halife Ömer Mısır Valisine gönderdiği yazılı talimat ile “kölelerin azat edilmesini, yolcular için yollar üzerine kervansaraylar yapılmasını ve evlenecek yaşa gelenlerin evlilik giderleri için kullanılmasını” istemiştir.

zekat gibi bir kurumla mükellef kılarak, yoksulların onların sahip olduğu zenginlerinden pay sahibi olduklarını ve zekatı vermek ile mükellef olduklarını çeşitli ayetler ile yükümlü kılmaktadır. Bu uygulama modern devletin vergi anlayışından farklı olarak, zekatın ödeyen zenginın kalbinde ötekine yönelik merhamet ve şevkat duygusunu güçlendirmekte, yoksul olan için ise, zenginın malına yönelik olan bir tepkiden ziyade, kabulü ve sosyal barışın gelişmesine katkı sağlamaktadır. Yoksul veya dezavantajlıların yaşama tutunmalarında zekat kurumu ile elde edecekleri her bir destek onun çevresi ile uyumu ve sosyal duyarlılığının artmasına vesile olacaktır. Bu mekanizmanın sürekli ve istikrarlı şekilde çalışması ve özellikle faizin yasaklanması nedeni ile servetin belli ellerde temerküzünü sınırlayacak ve toplumda kesimler arası gelir ve servet adaletinin bozulmasından ziyade dengelenmesine ve sosyal barışın gelişmesine vesile olacaktır.

Zekat kurumunun toplumda nasıl işlerlik bulması gerektiği olgusu yıllar içinde bir değişim göstermiştir. Medine döneminde Hz. Peygamber devlet başkanı olarak, bizzat zekatın toplanması ve dağıtılmasını gerçekleştirmiştir. Sonraki dönemlerde özellikle Hz. Ömer döneminde divan teşkilatı ile birlikte beytülmal geliştirilmiş ve zekat gelir ve ödemeleri kayıt altına alınacak yapıya kavuşturulmuştur. Hz. Osman döneminde bir önemli değişikliğe gidilmiş, devletin sadece zahiri malların zekâtının memurları vasıtasıyla toplanmasını, para veya altın gibi dışarıdan bakıldığında görülmesi mümkün olmayan batını malların zekâtının ise bireyin sorumluluğuna terk edilecek bir uygulamaya geçilmiştir⁴. Bu tercihte İslam toplumunda artan zekât gelirlerinin düzeyi ile zekât memurlarının bireylerin evinde arama yapmak gibi bazı uygulamalarının etkisinin olduğu ifade edilmektedir. Emeviler döneminde ise genişleyen İslam coğrafyasında farklı zekât ürünlerine muhatap olunması, zekât gelirlerinin yüksek düzeylere ulaşması ve zekât dağıtacak insanların bulunmasında güçlük çekilmesi gibi gelişmeler nedeni ile zekâtın devlet eli ile toplanıp dağıtılan niteliğinin zaman içinde bireysel bir yükümlülük niteliğine doğru bir gelişimine yol açmıştır (Aydın ve Odabaş, 2018: 145-150). 20. Yüzyılda zekât kurumunu oluşturan ülkelerin önemli bir kısmı zekat kurumunu sadece dini bir yükümlülük olmaktan ziyade bir yasal zemine kavuşturarak önemli ölçüde kamu kurumu olacak şekilde teşekkül etmektedirler. Zekâtın toplanması özel sektörün (Endonezya ve Malezya gibi ülkeler) vasıtasıyla ile yapılırsa bile önemli ölçüde dağıtımının kamuya bağlı zekat kurumu ile yapıldığı görülmektedir. Nitekim 1952 yılında organize edilen Şam konferansında bir araya gelen İslam alimlerinin ortak tespiti: Yüzyıllardır bireysel olarak ifa edilen zekat

---

⁴ İfade edilen bu gelişmenin sonucu ve devamında “Osmanlının sonuna kadar genel uygulama olarak zirai mahsullerin öşrü ile mevâşî (hayvanların zekâtı) devlet tarafından toplanırken, altın ve gümüşün zekâtı kişilerin kendi takdirine bırakılmış, dileyen zekât memuruna vermiş, dileyen de doğrudan ihtiyaç sahibine vermiştir” Yalçın (2016: 242) tespit etmektedir.

kurumunun uygulamadaki sonucu insanların zekat yükümlülüğünü gereğince yerine getirmeyi ihmal ettikleri bu nedenle zekat toplama ve dağıtma yükümlülüğünün veliyyül-emrin (devlet başkanının) üzerine alması gerektiği tespit edilmektedir. Diğer dikkat çekilen husus ise artık zahir ve batın malların tespitinin daha kolay olması nedeni ile her iki tür malların zekatının zekat memurları tarafından toplanmasının gerektiğini ortaya koymaktadırlar. Yine modern devletin önemli bir gereği olan vergi ile zekat arasındaki ilişkiyi geliştirmeye yönelik düzenleme yapılmasıdır. Zekat ödeyen bireylerin ödedikleri zekatı ödenecek vergiden mahsup etmeye yönelik olarak yasal düzenlemelerin Malezya, Endonezya, Bangladeş ve Ürdün gibi zekat kurumu konusunda öncü olan ülkelerin yasalaştırarak gelişmelere gittiği görülmektedir. Suudi Arabistan'ın ise Müslümanlardan zekat alırken, gayri Müslümlerden gelir vergisi tahsil ederek bu sorunu aştığı görülmektedir (Yalçın, 2016: 243-244).

Bu çalışmada öncelikle Türkiye'de gelir adaleti ve yoksulluk sorunu analiz edilecek, sonrasında zekat kurumunun bu sorunla mücadelede bir seçenek olup olmayacağı ortaya konulacaktır. Bunun için yapılmış bir alan araştırmasında Kocaeli'de ikamet eden, düzenli dini pratiklerini yapan cami cemaati veya dini hassasiyet sahibi olduğunu düşünülen insanların, zekat ve zekatın kurumsallaşması hakkındaki bakış açıları analiz edilecektir.

TÜRKİYE'DE GELİR ADALETSİZLİĞİ VE YOKSULLUK SORUNU

Ülkelerin en önemli önceliklerinden biri ekonomik büyümeyi başarmaktır. Bu sorun kadar önemli olan ancak bazen göz ardı edilen diğer bir sorun ise gelirin adil şekilde paylaşımıdır. Son yıllarda dünyada uygulanan neoliberal ekonomi politikaları sonucu emek veya ücretli kesimlere yönelik uygulanan yeniden dağıtım politikalarında ciddi daralmaların olduğu bilinmektedir. 1980 sonrası dönemde dünyada en çok tartışılan meselelerden biri refah devletinin krizi olmuştur. Devletin sosyal refah politikaları ile emek lehine yapmış olduğu politikaları finanse etmek üzere vergilerin artırılması ve artan düzeyde kamu borçlanmasına başvurması önemli tartışma konularını oluşturmuştur. Bu sorunların üstesinden gelmek için bu süreçte, refah devletinin uyguladığı bir kısım sosyal politikaların sınırlandırılması ve emek lehine yapılan sosyal transferlerin daraltılması tartışıldı ve bazı politikalar uygulamaya konuldu. Bu süreçte hem vergilerde ciddi bir düşme, hem de emek lehine yapılan transferlerde dikkate değer bir düşme görülmüştür (Ayrıntılı bilgi için bakınız; Özdemir, 2004; Bilen, 2002).

Türkiye'nin uyguladığı sosyal politikaların bu süreçten etkilendiği alanlar olmuştur. Bir yandan kamunun ekonomideki payının azaltılmasına yönelik özelleştirme uygulamaları, diğer yanda sendikal haklarda yapılan bazı düzenlemeler ile reel ücretlerde meydana gelen kayıplar ilk dikkat çeken hususlar olarak ifade edilebilir. Bu gelişmeler sonucu, adaletten uzak olan gelir dağılımı sorunu daha fazla dikkat çekilen bir sorun olmaya başlamıştır. Türkiye'nin kalkınma planlarının (DPT, Yıllık Planları) nerede ise hepsinde gelir dağılımında adaletsizliğin azaltılmasına yönelik politikalar hep gündemde olmuştur. Ancak bütün bu çabalara rağmen Türkiye'de gelirin daha adil dağıtılmasına yönelik politikalarda istenen başarımın sağlanamadığı ortadadır. Nitekim OECD ülkeleri ile mukayese edildiğinde bu durum açık şekilde görülmektedir. Tablo 1'de de görüleceği gibi, gelişmiş ülkelerin önemli bir kısmının gini katsayısı⁵ 0,25 ile 0,35 arasında yer almasına karşılık, Türkiye'nin gini katsayısının 0,40 üzerinde yer alması bu manzarayı açık şekilde ortaya koymaktadır.

Tablo 1: OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımı

Ülkeler	Gini	Ülkeler	Gini	Ülkeler	Gini
Avusturalya	0.33	İtalya	0.328	İsviçre	0.296
Avusturya	0.284	Japonya	0.339	Türkiye	0.404
Belçika	0.266	Kore	0.295	Birleşik Krallık	0.351
Kanada	0.307	Lüksemburg	0.304	Amerika B.D.	0.391
Çek Cumhuriyeti	0.253	Meksika	0.459	Şili	0.454
Danimarka	0.263	Hollanda	0.285	Estonya	0.314
Finlandiya	0.259	Yeni Zelanda	0.349	İsrail	0.346
Fransa	0.291	Norveç	0.262	Slovenya	0.244
Almanya	0.293	Polonya	0.284	Letonya	0.346
Yunanistan	0.333	Portekiz	0.331	Litvanya	0.378
Macaristan	0.288	Slovakya	0.241	Kosta Rika	0.48
İzlanda	0.255	İspanya	0.341	Güney Afrika	0.62
İrlanda	0.297	İsveç	0.282		

Kaynak: OECD, <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>

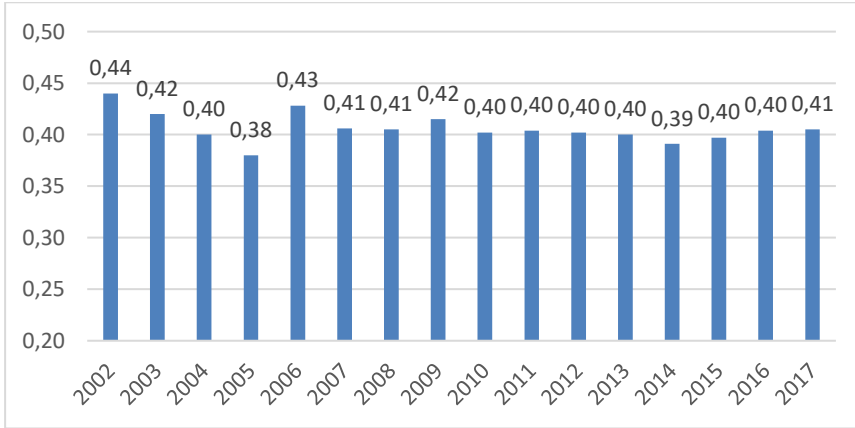
Türkiye'de 2002 yılından itibaren her yıl düzenli olarak TÜİK tarafından yapılan "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması" ile gelir dağılımındaki gelişme takip edilmektedir. 2002 yılından günümüze Türkiye ekonomisinde hem gayri safi milli hasılda hem de kişi başına gelir düzeyinde iki katın üzerinde bir artış sağlanmış olmasına rağmen⁶ gelir dağılımında arzu edilen başarımın sağlanamadığı görülmektedir. Aşağıdaki grafikten de görüleceği gibi Türkiye'de gelir dağılımını iyileştirmeye yönelik uygulanan çeşitli ekonomi

⁵ Gini katsayısı 1 yaklaştıkça adaletsizliği sıfır (0) yaklaştıkça gelirin mutlak adaletli olduğunu gösteren bir katsayıdır.

⁶2002 yılında Türkiye'nin GSMH 238,4 milyar \$ iken 2017 yılına geldiğinde 851,5 milyar \$ düzeyine yükselmiştir. Kişi başına gelir düzeyi ise aynı yıllar için sırayla, 3660 \$'den 10 546 \$ düzeyine yükselmiştir. (**kaynak:** <https://knoema.com/>)

politikalarına rağmen dikkate değer düzeyde bir iyileşme sağlanamamıştır. Bunun birçok nedeni sayılabilir; bunların başında her ne kadar bu dönemde asgari ücret ve memur maaşlarında reel⁷ olarak dikkate değer bir artış olmasına karşın, hem kamu hem de özel kesimde ücretlerde reel olarak bir artış olmadığı görülmektedir. Bu dönemde ekonominin artan düzeyde piyasalaştığı dikkate alındığında toplam istihdamın önemli bir kısmını oluşturan çalışanların reel olarak alım gücünün artmadığı ifade edilebilir. Çalışma bakanlığı verilerine göre, sigortalı çalışanların %44,2'si asgari ücret ve altında gelir elde etmektedir. Asgari ücretin 1 ile 2 katı düzeyinde ücret geliri elde eden sigortalıların oranının %46,9 düzeyinde olduğu görülmektedir. Anlaşılacağı gibi emek piyasasında çalışanların önemli bir kısmının (yaklaşık olarak 12 milyon çalışanın (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017)) asgari ücret düzeyine yakın düzeyde gelirle çalışıyor olması gelirin toplumun geniş bir kesimini oluşturan ücretli çalışanların lehine değişimini sınırlamaktadır.

Grafik 1: Türkiye’de Gelir Dağılımı (2002- 2017)

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları, 2017

Toplumsal kesimlerin gelirden aldığı paydaki değişim hiç şüphesiz gelir dağılımını etkileyecek bir faktördür. Bu bağlamda tarım sektöründeki gelişmelerin tarım sektöründe yaşayanların milli gelirlerden alacağı payı etkilemesi doğaldır. Türkiye’de halen nüfusun %22,7’si tarım sektöründe istihdam edilmektedir (TÜİK, 2019). Türkiye’de gelir dağılımının

⁷1994 =100 alınan bir reel ücret endeksine göre, asgari ücret endeksi 2002 yılında 123 iken 2017 yılında 249,5 düzeyine yükselmiştir. Memur maaşları ise 2002 yılında 110,8 iken 2017 yılında 169,9 düzeyine yükseldiği görülmektedir. Buna karşın hem özel hem kamu kesimi işçi ücretlerinin reel olarak düştüğü açık şekilde görülmektedir. (Kalkınma Bakanlığı, 2018).

iyileşmesinin önündeki diğer bir sorun ise tarımsal işletmelerin hızla küçülmesi ve ölçek ekonomisinin sağladığı avantajlardan uzak şekilde üretim yapılacak hale gelmesidir. Tarım işletmelerinin %60'tan fazlası 50 dekar ve altında arazi büyüklüğü ile tarımsal üretim yapmaktadır. Her tarım aile işletmesinin sahip olduğu bu arazilerin yaklaşık olarak 5 parçaya bölünmüş olduğu dikkate alındığında ölçek ekonomisi olanaklarından ne kadar uzak bir şekilde üretim yapıldığı ve tarımdan gelir elde etmeye çalışan ailelerin gelir düzeyinin düşmesine yol açtığını tahmin etmek güç değildir. Nitekim toplam tarım işletmelerinin %21,7'si yıllık 6 660 TL ve daha az gelir elde etmekte, %36,3'ü ise 6660 TL ile 26 640 TL arasında gelir elde etmektedir (TÜİK, 2018). Bu verilerden anlaşılacağı gibi kırsal kesimde bir yandan parçalanmış tarım arazilerinin sonucunda hem üretim düzeyinin düşmesi hem de gelir düzeyinin yoksulluk riskine ve gelir dağılımının tarım kesimi aleyhine bozulmasına neden olmaktadır.

Gelir dağılımını etkileyen faktörlerden birinin hanelerin sahip oldukları servetlerin düzeyidir. Nitekim sürekli gelir hipotezinde bilineceği üzere insanların gelir düzeylerini belirleyen faktörlerden biri sahip olunan servet düzeyidir. Türkiye'de son yıllarda servetin dağılımında meydana gelen değişimin gelir dağılımı üzerindeki etkisi ayrıca analiz edilmesi gereken bir faktördür. Bu bağlamda Türkiye'de gelir dağılımında arzu edilen sonucun elde edilememesinde etkili olan diğer önemli bir faktör ise servet dağılımında meydana gelen olumsuz gelişmedir. Nitekim Türkiye'de nüfusun en zengin %10'luk kesiminin toplam servetten aldığı pay 2000 yılında toplam servetin %66,7'si düzeyinde iken, bu oranın 2014 yılına gelindiğinde sürekli bir artış eğilimi göstererek %77,7 düzeyine arttığı görülmektedir (Credit Suisse, 2014). Bu gelişmenin hiç şüphesiz gelir dağılımının yüksek gelir ve servet sahibi kesim lehine bozulduğunu bir başka ifade ile servetin bu kesime gittiğini ifade eden açık bir manzaradır.

Türkiye'de yoksulların toplam nüfus içindeki nispeti yıllar içinde artan ekonomik büyümeye paralel olarak azalan bir nitelik göstermesine karşın halen küçümsenmeyecek bir nüfusun yoksulluk sınırının altında bulunduğu görülmektedir. Nitekim aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi 2017 yılı için fert başına yıllık kullanılabilir gelir 7 944 TL alındığında Türkiye nüfusunun %13,5'i, eğer yoksulluk sınırı 9 532 TL alınması halinde ise yoksulluk oranı %20,1 düzeyine çıkmaktadır. Türkiye'de ifade edilen yoksulluk ölçütlerinin her ikisi için de yoksulluk oranında bir düşme olduğu görülmektedir. Ancak halen nüfusun önemli bir kısmının yoksulluk sorunu ile boğuştuğunu ortaya koymaktadır. Bu sorunun azaltılmasında atılacak her olumlu adım, toplumsal varlığımızı güvenli bir şekilde geleceğe taşımaya, buna duyarsız kalmanın ise tam tersine toplumsal huzurumuzu tehdit eden önemli bir faktör olmaya yol açacaktır.

Tablo 2: Eşdeğer Hane halkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Hesaplanan Yoksulluk Sınırı, Oranı ve Açığı (2006 – 2017)

Yoksulluk Riski	Yıllar											
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
50%												
Yoksulluk sınırı (TL)	2 351	3 041	3 164	3 522	3 714	4 069	4 515	5 007	5 554	6 246	7 116	7 944
Yoksulluk oranı (%)	18,6	16,3	16,7	17,1	16,9	16,1	16,3	15,0	15,0	14,7	14,3	13,5
Yoksulluk açığı	31,7	26,4	25,6	28,0	26,6	26,3	26,9	26,0	24,4	25,3	24,3	22,6
60%												
Yoksulluk sınırı (TL)	2 821	3 649	3 797	4 227	4 457	4 883	5 418	6 012	6 665	7 495	8 539	9 532
Yoksulluk oranı (%)	25,4	23,4	24,1	24,3	23,8	22,9	22,7	22,4	21,8	21,9	21,2	20,1
Yoksulluk açığı	33,6	28,4	27,9	29,6	28,7	29,2	29,2	26,7	27,2	26,8	26,5	25,8

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2017

Yoksulluk sorununu azaltmak Türkiye hükümetlerinin kalkınma planlarında her zaman yer alan hedefleri arasındadır. Azalan yoksulluk oranında da fark edileceği üzere; ekonomik büyümeyi sağlama, bu sorunun azaltılmasında önemli bir faktördür. Ancak bunun dışında çeşitli sosyal politikalar ifade edilebilir. Bunların başında yoksulluk riskine maruz bırakan en önemli sorunlardan biri sosyal güvence yoksunluğudur. Bunu azaltmak için sosyal güvenlik kurumunun kapsadığı nüfus oranını arttırmak diğer önemli bir politika hedefi olarak takip edilmektedir. Nitekim 2000 yılında sosyal güvenliğin kapsadığı nüfus %68,2'iken, bu oranın 2017 yılında %85,2 düzeyine yükseldiği görülmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2018). İnsanların yapabilirlik kapasitelerinin artırmasını mümkün kılacak eğitim ve sağlık göstergelerinde sağlanacak her olumlu gelişmenin yoksulluğun azalmasında önemli bir rolünün olduğunu ortaya koyan (Sen, 1999) ve öncülük yaptığı araştırmaları dikkate alan beşeri gelişim indeksi Birleşmiş Milletlerin kalkınma programı tarafından bütün ülkeler için hesaplanmaktadır. Bu alandaki göstergelerdeki her gelişmenin yoksulluğun azalmasında olumlu etkisi olduğu bilinmektedir. Nitekim Türkiye'nin 1990 yılında beşeri gelişim endeksi değeri 0,579 iken, bu değer 2017 yılında 0,791 düzeyine yükselmiştir (UNDP, 2018). Kat edilen aşamaya rağmen Türkiye'nin dünyada ilk 20 ekonomi (OECD, 2019) arasında olmasına karşın insani gelişim sıralamasında dünyada 64. sırada olması halen dikkate değer düzeyde bu alanda eksikliğimiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Gelir dağılımının iyileştirilmesinde ve yoksulluğun azaltılmasında belki uzun dönemde ancak en kalıcı etkili olan faktörlerden birinin yukarıda ifade edildiği gibi insanın yapabilirlik kapasitesini artırmayı mümkün kılan eğitim ve insan beceri düzeyini geliştiren yatırımlardır. Bu alanda son yıllarda Türkiye'de dikkate değer düzeyde eğitim göstergelerinde iyileşme olmasına karşın gelir dağılımı üzerindeki etkisinin istenen düzeye ulaştığı söylenemez. Türkiye'de yoksulluğun azaltılmasında eğitimin rolünün tablo 3'te görüleceği gibi, eğitim

düzei yükseldikçe yoksul sayısının oldukça dramatik şekilde azaldığına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla eğitimi destekleyecek her tür faaliyet bu sorunun azaltılmasındaki önemini tablo açık şekilde ortaya koymaktadır. Son yıllarda genç işsizliğinin oranının (%25’ler düzeyinde) seyir etmesi ve özellikle eğitilmiş gençlerin emek piyasasında istihdam şansının giderek düşmesine ilişkin gelişmeler, eğitimdeki gelişmelerin Türkiye’de gelir dağılımı ve yoksulluk sorununun azalmasında etkisinin yavaş seyir etmesini belirleyen önemli bir faktördür.

Tablo 3: Eğitim Düzeylerine Göre Yoksul Sayısı ve Oranı (%), 2017.

Yoksulluk Riski	Yoksul Oranı (%) ve Sayısı (Bin kişi) (15 yaş ve üstü)									
	Okur-yazar olmayanlar		Bir okul bitirmeyenler		Lise altı eğitilmişler		Lise ve dengi okul mezunları		Yükseköğretim mezunları	
	Sayı	Oranı (%)	Sayı	Oranı (%)	Sayı	Oranı (%)	Sayı	Oranı (%)	Sayı	Oranı (%)
50%	1 451	25,4	843	21,7	3 566	11,7	599	5,5	139	1,5
60%	2 005	35,1	1 200	30,9	5 632	18,5	1 036	9,6	296	3,3

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2017

Türkiye’de yoksulluğun azaltılması için ifade edilen kamusal politikalar dışında yine kamu öncülüğünde faaliyette bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının bünyesinde yürütülmekte olan çeşitli proje ve politikalar ile Türkiye’nin bütünleşik sosyal yardım sistemi ile bu sorunun azaltılmasına gayret gösterilmektedir. Bunun dışında çeşitli sivil toplum kuruluşlarının bu amaca yönelik olarak girişimleri olduğu görülmektedir. Bütün bunların dışında İslam dininin önemli bir kurumu olan zekat kurumunun bu sorun ile mücadelede önemli bir rolünün olduğu dünya ülkelerindeki çeşitli örnekler ve bu alanda yapılmış olan araştırmalar analiz edildiğinde görülmektedir (Raimi, Patel and Adelopo, 2013; Ali and Hatta, 2014; Shirazi, 2014; Hassan, 2010; Belk and Arsyanti, 2016; Hassan and Khan, 2007; Nurzaman, 2011; Nadzri, AbdRahman and Omar, 2012; Shirazi and Amin, 2009; Embong at all, 2013; Shirazi, 2006; Akram and Afzal, 2014; Othman and Noor, 2012). Pakistan’da yapılmış bir araştırmada (Azam, Iqbal, Tayyab, 2014) zekatın hanehalkının refahının artışı üzerinde dikkate değer düzeyde bir artışa yol açan etkisinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Hem yoksulluğun azalmasında hem de gelir dağılımının iyileşmesinde zekat kurumunun göz ardı edilemeyecek etkisinin olduğu Pakistan üzerine yapılmış bir araştırmada ortaya konulmaktadır. Zekatın Pakistan’da hem bölge içi hem de bölgeler arası gelir eşitsizliğinin azalmasında önemli rolünün olduğunu ortaya koymaktadır (Tarar and Riaz, 2012).

İslam ülkelerinden bazılarının günlük gelirinin 1,9 \$ gibi düşük bir düzeyde olduğu göz önünde bulundurulduğunda; bu sınırın altında kalan yoksulların oranına bakıldığında oldukça yüksek olduğu görülmektedir: Afganistan (33,5), Burkina Faso (38,0), Bangladeş (31,5), Guinea-Bissau (56,4), Mali (37,7), Mozambik (57,2), Nijer (37,7), Nijerya (46,5), Senegal (29,6), Sierra Leone (37,3), Chad (38,6), Comoros (20,8), Uganda (32,1) (World Bank, 2019). Bu ülkelerin yoksulluklarının azaltılmasında İslam dinin önemli bir kurumu olan zekat kurumunun potansiyeline başvurulması oldukça faydalı olacaktır. Bu çalışmada Türkiye’de zekat kurumunun toplumsal karşılığının ne olduğunu görmek üzere bir alan araştırması ile analiz edilecektir.

İSLAM’DA SOSYAL ADALETİN KURUMU: ZEKAT

z-k-y kökünden türeyen zekat, kelime anlamı olarak, artmak, çoğalmak, bereket, temiz olmak gibi anlamlara gelmektedir. Zekatın anlamında iki özellik dikkat çekmektedir. Bunlar “artmak, çoğalmak” diğeri ise “arınmak, temiz olmaktır” (Demir, 2016:13). Zekat, Allah’ın Müslümanlara emrettiği bir ibadettir. Her şeyden önce bünyesinde ibadet olma özelliğini barındırmaktadır. Bu ibadet Allah’ın rızasını ve hoşnutluğunu kazanmak, Allah’ın verdiği nimetlere şükretmek, insanın maddi ve manevi olarak, hem kendisinin hem de servetinin arınması için yapılan bir ibadettir. Bu arınmayı temin için olsa gerek, Kur’an-ı Kerimde zekat çoğunlukla namazla birlikte ifade edilir. Bu bağlamda namaz ibadeti ile kul rabbine karşı sorumluluğunu ifa ederken, zekat ibadeti ile kişinin topluma karşı yükümlüğünü yerine getirdiği şeklinde değerlendirilmektedir (Günay, 2016: 9). Zekatın kelime anlamında yer alan “arınmak ve temiz olmak” anlamı mülkiyete sahip olanın varlığını bir tür manevi bir temizliğini sağlayacak bir sürece işlerlik kazandıran bir mahiyeti bulunmaktadır. Zekatın ödenmesi ile bu ibadeti yerine getirirken kişi, hem cimrilikten kurtulacak, günah ve kirlerden arınacak hem de fakirin, zengin malındaki hakkını sahibine teslim etmiş olacaktır. Zekatı yeterince içselleştirememiş, hakkıyla ifa edememiş İslam toplumlarında ortaya çıkan çeşitli toplumsal sorunlar ve suçların artacağı, yine, toplumsal güvenin ve sosyal barışın sağlanmasına zekatın önemli katkılarının olacağı yapılan araştırmalarda ortaya konulmaktadır (Yavuz, 1977:122; Günay, 2007:31-37). Zekat mükellefi, ihtiyaç sahibinin ihtiyacını giderirken, ülkede sunulması gereken sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın da bir parçası olacaktır (Erkal, 2008:43).

Zekatın fert ve toplum hayatına etkisi olduğu gibi, iktisadi hayata da etkisi bulunmaktadır. Kelimenin anlamında görülen zekatın artmak anlamına gelen özelliği ile bir tür yeniden dağıtım ve üretilen talep ile iktisat teorisinde ifade edilen çarpan mekanizma ile ekonomide milli gelirin kendisinin birkaç katı kadar armasına yol açacak özelliğine işaret etmektedir. Zekatın ekonomide

büyüme ve satın alma gücü paritesinde artışa yol açtığı (Rahim & Fanani, 2014; Syahrullah & Ulfah, 2016), tüketim ve paylaşım alanlarında olumlu etkileri olduğunu çok sayıda çalışmalar (Abdelbaki, 2013; Suprayitno, Kader and Harun, 2013; Khasandy and Badrudin, 2019; Nurjanah, Kusenendi and Juliana, 2019) ortaya koymaktadır. İslam dini sahip olunan ekonomik zenginliğin ekonomide aktif olarak üretim süreçlerinde yer almasını teşvik eder, iddihar anlayışını yeren bir yaklaşıma sahiptir. Nitekim böyle bir durumda servet bulunduranların zekat kurumu zenginliklerinin görece daha hızlı azalmasına yol açacaktır. Zengininin malının zekatını vermesiyle, servetin belli bir kesimin elinde birikmesine engel olunacaktır. Bu süreç daha düşük gelir katmanlarında olanların taleplerinin artmasına veya temel tüketim mallarına taleplerinin artmasına neden olacaktır. Böylece hem mal hem de finans aşaması için daha dinamik ve istikrarlı bir mekanizmanın ekonomide işlemesine yardım etmiş olacaktır. Bu döngü içerisinde, fakirin alım gücü artarken, zekat mükellefinin de malında artış gözlenecektir (Sırım, 2018:110). Zekatın emredilmesinden sonra sınırlı bir dönem kurumsal şekilde bu ibadet ifa edilmiş, sonrasında tarihin büyük bir kısmından günümüze kadar olan süreçte, çoğunlukla İslam toplumlarında zekat kurumsal bünyeden uzaklaşarak, büyük ölçüde ferdi bir ibadet biçimine dönüşmüştür. Halbuki zekatın kurumsal bir yapı altında yerine getirilmesi, bireylerin insiyatifine bırakılmaması, ibadetten beklenen faydanın ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır. Zekatı veren ile alanın doğrudan temasının neden olacağı bazı olumsuz sonuçların önüne geçilecektir. Zekat almaya müstahak olan hak sahiplerinin tespitinde yaşanabilecek sıkıntılar ortadan kalkacaktır. Hz. Peygamberin zekatın ifası sırasında atadığı zekat amillerine çeşitli tavsiyelerde bulunması oluşabilecek keyfi uygulamaların önüne geçmek içindir. Kurumsal bir yapı varken bile Hz. Peygamberin önlemler almaya çalışması, mağduriyetlerin önünü kesmek için yapılmış bir hamle olarak görülmelidir (Selçuk ve Görmüş, 2019:47).

Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkelerde zekatın uzun yıllar istenen rolünü icra edememesinin en önemli nedeni zekatın kurumsal bir yapıya sahip olmaması olduğu bilinmektedir. Iqbal ve Tayyab (2104), ülkede toplanan zekat miktarının artması için zekat kurumunun varlığının önemine ve gerekliliğine işaret etmektedir. Benzer şekilde menkul kıymetlerin zekatının hesaplanmasında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bazı İslam alimleri bir tür kira geliri gibi vergilendirilmesinin, bazıları ise gelirin zekatı gibi zekata tabi olacak şekilde değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Anlaşılabacağı üzere zekat aslında küçümsenmeyecek bir fon kaynağı olarak sosyal politikaların daha etkin kullanılması için başvurulacak bir kaynaktır (Shaik and Ahmad, 2017:231-233).

Son yüzyılda bazı İslam ülkelerinin zekatın kurumsal olarak toplanmasına ve dağıtılmasına yönelik olarak girişimleri olmuştur. 56 İslam İşbirliği üyesi

ülkelerin sayısı dikkate alındığında halen sınırlı sayıda ülkede zekat kurumunun olduğu görülmektedir. Yine tabloda fark edileceği üzere büyük ölçüde bu kurumların 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ihdas edildiği görülmektedir. Zekat ibadetinin bireysel ifasının, kurumsal bir zemine kavuşmasının doğuracağı fırsatlar oldukça önemlidir. Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere; az sayıda ülkede zekatın kurumlar tarafından zorunlu olarak toplandığı, büyük kısmında ise ödemelerin gönüllülük esasına dayalı olarak işlediği görülmektedir.

Tablo 4: İslam Ülkelerinde Zekat Kurumlarının Oluşum Tarihi ve Uygulama Biçimi

Ülke Adı	Bağımsızlık Tarihi	Zekat Kanunu Tarihi	Uygulama Usulü
Mısır	1922	1948-1971-1983	Gönüllü
Suudi Arabistan	1926	1950 (Anayasada)	Zorunlu
Libya	1951	1971	Zorunlu
Sudan	1881	1978-2001 (anayasada)	Zorunlu
Ürdün	1946	1978	Gönüllü
Endonezya	1945	1978	Gönüllü
Bahreyn	1971		Gönüllü
Pakistan	1947	1979-1980	Zorunlu
Yemen	1962	1980 (anayasada)	Zorunlu
Bangladeş	1971	1982	Gönüllü
Kuveyt	1961	1982	Gönüllü/Zorunlu
Lübnan	1943	1984	Gönüllü
Brunei	1984	1984	Zorunlu
Malezya	1957	1991	Gönüllü
BAE	1971	2003	Gönüllü
İran	-	-	Gönüllü
Nijerya	-	1999	Gönüllü/Zorunlu
Filistin	-	2007	Gönüllü
Kazakistan	-	-	Gönüllü

Kaynak: Turan, 2017

Zekatın zorunlu olarak toplandığı ülkelerde, zekatın ekonomideki ulaştığı ekonomik büyüklüğü GSYİH'ya oranı olarak dikkate alındığında, zekatın gönüllü olarak toplandığı ülkelere göre doğal olarak daha yüksektir. Zekatın zorunlu olduğu Suudi Arabistan, Yemen, Pakistan gibi ülkelerde zekatın GSYİH'ya oranı %0.3 ile %0.6 arasında değişmektedir. Ancak zekatın gönüllü olduğu diğer ülkelerde bu oran %0.1'e kadar düşmektedir. Buradan hareketle, zekatın zorunluluk esas alınarak toplandığı ülkelerde getirisinin daha yüksek olduğu söylenebilir (Kahf, 2010:17). Zekatı kurumsallaştıran ülkelerin, zekat potansiyelinden tamamen yararlanabildiğini söylemek zordur. Ancak bu haliyle

bile İslam ülkelerindeki yoksulluğun hafifletilmesinde etkin bir rol oynadığını söylemek mümkündür.

LİTERATÜR

Ülkemizde zekatla ilgili pek çok araştırma yapılmıştır. Ancak yapılan bu çalışmaların çok büyük bir kısmı zekatın fıkhi boyutunu ele alan çalışmalardır. İnsanların zekat algısını ortaya koymaya çalışan araştırma sınırlı sayıdadır. Başlı başına zekat algısını ölçen bir çalışma olmamasına rağmen, TÜSEV'in 2004 ve 2015 yılında yaptığı "Türkiye'de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik Araştırması" dikkate değer bir çalışmadır. 2015'te yapılan çalışma 68 ilde 2495 kişiyle yapılmıştır. Kişilerin yardım ve bağışta buldukları ancak bunları STK'lar aracılığıyla değil, bireysel olarak yapmayı tercih ettikleri, dini sebeplerin yanı sıra kendilerini topluma karşı sorumlu hissettikleri için yardım ettikleri, ayrıca özgeciler gibi sebeplerin de yardımlarda rol oynadığı ortaya konmuştur. Araştırmada dikkati çeken bir diğer bulgu, insanların yardım yaparken, akraba, yakın komşu ya da hemşehrilerini gözetmeleridir. Aynı kültür ve gelenekten geliyor olmak da, yardımda bulunmada etkili olan diğer bir faktördür. Ülkemizde yapılan bir diğer çalışma (Aydın, 2016) 220 kişiyle anket yöntemi kullanılarak, Uşak, Manisa ve Çanakkale'de yapılan, adil gelir dağılımında zekatın etkisini ölçen çalışmadır. Çalışmaya katılanların ülkemizdeki gelir adaletsizliğinin farkında olduğu, yapılan sosyal yardımların ihtiyaç sahiplerine yeterince ulaşmadığı, halkın zekat konusunda bilinçsiz olduğunu ortaya koymuştur. Katılımcıların ihtiyaç sahiplerine ulaşmada zorluk çektikleri için, zekat ibadetini hakkıyla yerine getirmiyor oluşları oldukça dikkat çekicidir.

Ülkemizde yakın zamanda literatüre kazandırılan eserlerden biri de (Turan, 2018) sadece Türkiye'de değil, dünya çapında var olan gelir adaletsizliğini ve servet eşitsizliğini ortadan kaldırmanın, mevcut çözüm önerileriyle mümkün olmadığını ortaya koyan, bu problemlerin ortadan kalkmasını sağlayabilmek için zekatı işlevsel hale getirmeyi, zekat sayesinde geliri tekrar dağıtmayı öneren çalışmadır. Çalışmada İslam ülkelerinin bu yolda harcadıkları çaba da ele alınmıştır. Son yıllarda ülkemizde ele alınan konulardan biri de zekat ve ekonomi ilişkisidir. Bu çalışmalardan biri (Bilen, 2016), zekatın küresel servet eşitsizliğinin azaltılmasında önemli bir seçenek olduğunu, küresel servet eşitsizliğini azaltmak için önerilen verginin ortalama olarak zekatın düzeyine yakın bir tutar olduğunu göstererek, bunun sadece İslam ülkeleri için değil, küresel olarak uygulanması halinde küresel servet eşitsizliğini azaltmak için de bir çözüm olabileceğini ortaya koymaktadır. Çalışmada, yoksulluğun ve gelir adaletsizliğinin ortadan kaldırılabilmesi için, aslında pek çok yapının birlikte çalışması gerektiği vurgulanmıştır. İslam'ın yoksullukla mücadele araçları

sadaka, zekat ve vakıf olarak karşımıza çıkmaktadır. Hz. Peygamber ve Raşit Halifeler döneminde zekatın kurumsal yapıya kavuştuğu ve toplumda çok önemli bir sosyal yardım ve güvenlik kurumu gibi fonksiyon icra ettiği görülmektedir. Öyle ki ifade edilen bu dönemde zekatın hakkıyla ifa edilmesi sonucu iki Ömer dönemlerinde zekatın dağıtılacağı insan bulunamadığı ifade edilmektedir (Demircan, 2016:30). Osmanlı tecrübesine bakıldığında, Osmanlılar döneminde zekat kurumu olarak ifade edilecek bir yapı görülmemesine karşın, devlet tarafından alınan vergilerin bir tür zekat mahiyeti taşıdığı ifade edilmektedir (Kazıcı, 2016: 34-37). Osmanlı tecrübesine bakıldığında, esas itibarı ile zekat uygulaması hakkında bir tartışma olduğu söylenebilir. Kaya, (2017A ve 2017B) Osmanlıda devleti tarafından alınan vergilerin Müslüman tebaanın zekat ibadetinin ifası olarak değerlendirilebileceğine yönelik fetva veren çok sayıdaki alimin kararlarından hareketle zekatın devlet tarafından toplandığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Osmanlı devletin bütçe gelirlerinin %75'inin gayrimüslim tebaadan %25'inin Müslüman tebaadan toplandığını ve bu gelirlerin %60'tan fazlasının askeri harca için kullanılmasından hareketle zekat olarak ifa edilecek amaç için kullanıldığını tespit etmektedir (Kaya, 2017B: 337). Buna karşın Genç (2017) Osmanlıda toplanan vergilerin zekatın gerek koşulları olan, nisap ve kullanım yerleri dikkate alındığında zekat olarak değerlendirilmesinden ziyade vergi olarak değerlendirilmesinin daha doğru olacağını (Genç, 2017:955) ifade etmektedir. Ne uygulanan nisap miktarı ne de artan oranlı vergi uygulamasının zekatın gerekleri ve elde edilen gelirlerin kullanım şekli dikkate alındığında alınan vergilerin zekat olarak değerlendirilmesi ve Osmanlı döneminde zekat uygulamasının olduğu şeklinde bir değerlendirmenin uygun olmayacağını ifade etmektedir. Genç'e göre Osmanlı'nın uyguladığı ekonomik sistem ne zekata muhtaç yoksul⁸ bir kesimin ne de aşırı zengin bir kesimin oluşmasını engellemeyi amaçlaması nedeni ile esas itibarı ile zekata gerek kalmayacak bir ekonomik sistem ve toplumsal yaşamın temin edilmesi amaçlandığı ifade edilmektedir. Osmanlı tecrübesi dikkate alındığında ise, vakıfların muazzam işlevi olduğu müşahede edilecektir. Buradan hareketle, vakıflar tekrar diriltilerek etkin hale getirilmeli, zekatın tek başına değil, vakıf ve mikro finans kurumlarıyla işletilmesi ve zekatın kurumsallaşmasının sadece dini bir gereklilik değil, aynı zamanda ekonomik bir gereklilik olduğu vurgulanmalıdır.

İslam ülkelerindeki yoksulluk, zekat ibadetinin uygulanmasında Müslümanların çektiği zorluklar ve bu sıkıntıların üstesinden nasıl gelineceği

---

⁸ Genç (2017), Osmanlı toplumu XVIII. yüzyıl İngiltere ve Fransa ile kıyaslandığında, Osmanlıda yoksullar sayılabilecek kadar az iken, adı geçen iki ülkede nüfusun %40'ının yoksul olduğunu, Paris ve Londra nüfuslarının %10'unun dilenci iken İstanbul'da sadece 336 kişi dilencilik yaparken yakalandığı (dilencilik yapmak yasak idi, dilencilerin hepsi gayrimüslim idi) ifade etmektedir.

üzerine bir beyin jimnastiği yapılmıştır (Badur, 2016). Eserde, İslam Kalkınma Bankasına üye olan, GSYİH'nın büyüklüğü açısından 10 İslam ülkesi ile zekatı kurumsallaştıran 8 İslam ülkesinin verilerinin karşılaştırması yapılmıştır. Toplumların zekat ibadetinden anladıklarının farklı olması, zekatın mahiyetinin gerektiği gibi algılanmaması, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına engeldir. Çalışmada; İslam ülkelerindeki yoksulluğun ortadan kaldırılıp, gelir adaletinin sağlanabilmesi için, toplumsal bilincin oluşturulması, halkın zekat konusunda eğitilmesi, zekat kurumlarının aksayan yanlarının tespit edilerek düzeltilmesi, zekatın fihhi yapısının standardize edilmesi, zekat alanların, zekat veren konumuna yükseltilmesi önerilmiştir. Yoksulluk ve zenginlik kavramlarına farklı bir bakış açısının dile getirildiği çalışmada (Sargın, 2014), zekat ibadetinin evrenselliği, zenginlik kavramının göreceliliği vurgulandıktan sonra, her toplumun da kendi içinde oluşan bir yaşam standardı olduğu anlatılmıştır. Aslında Müslümanların yapması gereken şey, sabit bir nisab miktarı belirlemek yerine, toplumların ekonomik durumları göz ardı edilmeden, güncellenmeye tabi tutulan bir nisab miktarının belirlenmesidir. Kur'an-ı Kerim'in zekatı emretmekteki amacı ve Hz. Peygamber'in uygulamalarındaki gerçeklik göz önünde bulundurularak, gerekirse yeni kavramlar üretilmelidir. İslam fihhi üretilen yeni kavramlarla yeni uygulamalar yapılmasına müsaittir. Ülkemizde İSAV tarafından 2016 yılında "Tarihte ve Günümüzde Zekat Uygulamaları" adında bir sempozyum düzenlenmiş, kitap olarak basılmıştır. Kitapta zekat hakkında pek çok konuda bilgi verilmekte, geçmiş dönem uygulamaları ile günümüz uygulamalarına ışık tutulmaktadır. Dünyadaki zekat uygulamaları hakkında bilgi verilen çalışmada (Selçuk, Görmüş, 2019), ülkemiz için de bir model önerisi getirilmiştir. Ülkemizde insanların bilgi eksiklikleri DİB personeli tarafından izole edilmeli, insanlarda farkındalık oluşturacak faaliyetler tertip edilmelidir. Türkiye kendi yapısına has, milli bir zekat kurumu organize etmelidir. Zekat ödeyen mükellefin çifte vergilendirilmesinin önüne geçilmelidir.

Zekatın uluslararası literatüründeki birikimi ülkemize kıyasla daha zengindir. Özellikle zekatı bünyesinde kurumsallaştıran ülkelerin bu konuda oldukça dikkate değer çalışmalar yaptığı görülmektedir. Senawi ve diğerleri tarafından yapılmış olan çalışmada, 1993 ile 2015 yılları arasında çeyreklik zaman serisinin kullanılarak, zekat ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönem ilişkisi ve Granger nedensellik eksenindeki ilişkide zekatın ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi ortaya konulmaktadır (Senawi at all, 2018). Benzer şekilde Azam ve diğerleri tarafından Pakistan'da zekatın Hanehalkı (mikro) ve ekonomik büyüme (makro) veri setleri üzerinden yapılan araştırmada (Azam, Iqbal and Tayyab, 2014) zekat geliri olan Hanehalkı refahı üzerinde ve beşeri sermaye yatırımı üzerinde olumlu etkisi hesaplanmış, ayrıca zekat ile ekonomik büyüme arasında zekat geliri artışı ile ekonomik büyüme

arasındaki ilişkinin, test edilen farklı tekniklerin hepsinde pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmektedir. Endonezya'daki zekat uygulamalarına dair vaka incelemesi olarak yapılan çalışmada (Yumna, 2017), zekatın adaletli gelir dağılımı elde etmede büyük rol üstlenebileceği, ancak hali hazırdaki kurumlarıyla daha fazla yoksul kesime ulaşma noktasında sıkıntılar çekildiği ortaya konmuştur. İnsanları zekat vermeye iten faktörlerin yani onları zekat vermeye motive eden şeylerin sorgulandığı bir diğer çalışmada (Muda, Marzuki, Shahrudin, 2006), zekatın İslam ekonomisindeki fon kaynaklarından biri olduğu vurgulanmış, anket yöntemi kullanılarak yapılan çalışmaya 53 kişi katılmıştır. Bilinenin aksine zekatın sadece dini faktörler göz önüne alınarak yapılan bir ibadet olmadığı, kişisel tatminin de zekat vermede rol oynadığı ortaya konulmuştur. Başkalarını mutlu etmenin zekat vermede etkili olduğu ancak, zekat organizasyonunun vergi ödemelerinde indirim yapmasının rolünün çok etkili olmadığı açığa çıkarılmıştır (Özdemir, 2013). Malezya'da yapılan bir diğer çalışma, zekat dağıtımının yerelleştirilmesi ve camilerin bunda oynayacağı rolü konu edinmektedir (Wahid, vd. 2011). Çalışmada anket yöntemi kullanılmış, 407 zekat memuru ile 687 ihtiyaç sahibinin verdiği cevaplardan oluşmuştur. Araştırmaya katılanlara, zekat organizasyonunun üstlenmesi gereken görevin ne olduğu, zekat memurlarının verimliliği ile memurların dindarlık durumları hakkında çeşitli sorular sorulmuştur. Katılımcıların zekatın cami eksenli toplanmasına olumlu baktıkları ortaya konmuştur. Noor ve Khairi (2014) tarafından Malezya'da iki zekat kurumunun çalışanları arasında anket yönteminin kullanılarak yapılan çalışmada, zekatın, yoksulluğu azaltma, gelirin yeniden dağıtılması ve ekonomide istikrarı sağlama fonksiyonlarını analiz etmektedir. Zekat kurumunun profesyonel şekilde fonksiyonunu yerine getirmesinin ifade edilen üç ekonomik faktör üzerinde olumlu etkisinin olduğunu tespit etmektedir (Aktaran: Aydın ve Odabaş, 2018: 157). Genel olarak ifade edilecek olunur ise Türkiye'ye kıyaslı uluslararası alanda zekat üzerine daha nitelikli ve çok sayıda araştırmanın yapıldığı söylenebilir. İfade edilen bu nitelikli çalışmalara bir alan araştırması ile katkı yapmak üzere aşağıda yapılmış alan araştırmasının bulguları analiz edilecektir.

ALAN ARAŞTIRMASINA AİT BULGULAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Zekatın kurumsal bir yapıya kavuşmasına dindar Müslümanların bakış açısını anlamak üzere bir alan araştırması yapılmıştır. Bu alan araştırmasında "kolayda örnekleme" yöntemi kullanılmıştır. Ankete katılacak denekler; Müslüman olan, dini pratiklerini yerine getiren camii cemaati ve 18 yaşından büyük aile fertlerinden oluşmaktadır. Nitekim aşağıdaki dini pratik tablosunda

bu durum açık şekilde görülecektir. Halkının çok büyük kısmı Müslüman olan ülkelerin önemli bir kısmının iktisadi gelişme sürecinin yavaş seyir ettiği, hatta başta gelir eşitsizliği ve yoksulluk olmak üzere çok çeşitli ekonomik sorunlar yaşandığı dikkate alındığında ifade edilen ekonomik sorunların üstesinde gelmeye yardım edecek İslam'ın önemli bir kurumu olan zekat kurumuna camii cemaatinin nasıl baktığının analiz edilmesi önemlidir. Ankete katılan 346 kişinin tamamı Kocaeli il sınırları içinde yaşamaktadır. Seçilen örnek kitle her ne kadar bir il ile sınırlı olsa da, anketin güvenilirliğinin elde edilen bulguların genelleştirilmesine imkan vereceği düşünülmektedir.

Demografik Yapı, Gelir Düzeyi ve Dini Pratikler Hakkındaki Göstergeler

Ankete katılanların demografik özellikleri frekans ve yüzde dağılımı aşağıdaki tablo 5'de görülmektedir. Cinsiyet yapısı açısından bakıldığında kadınların biraz fazla olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş dağılımına bakıldığında 31-40 yaş arasında yer alanların biraz daha yüksek bir nispete sahip olduğu dikkat çekmektedir. Zekat ibadetinin belirli bir gelir düzeyinin üzerinde geliri olanlar için geçerli olduğu dikkate alındığı için mümkün olduğunca evli olanların görece yüksek bir nispete sahip olması özellikle tercih edilmiştir. İnsanların erken yaşam evrelerinde gelirlerinin düşüklüğü bilinen bir gerçektir. Yine katılımcıların en yüksek nispete yer aldığı diğer bir özellik ise katılımcıların eğitim durumudur. Katılımcıların yine en yüksek nispete temsil edildiği düzeyin lisans eğitimine sahip olanlar olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

		FREKANS	YÜZDE
CİNSİYET	Erkek	132	38,2
	Kadın	214	61,8
YAŞ	18-30	74	21,4
	31-40	154	44,5
	41-50	76	22
	51-60	36	10,4
	61 yaş ve üstü	6	1,7
MEDENİ DURUM	Evli	297	85,8
	Bekar	49	14,2
EĞİTİM DÜZEYİ	İlkokul	32	9,2
	Ortaokul	22	6,4
	Lise	66	19,1
	Önlisans	54	15,6
	Lisans	151	43,6
	Lisans üstü	21	6,1

Tablo 6’da Alan araştırmasında yer alan deneklerin aylık gelir, servet bilgisi ile bu yıl içinde yapılan zekat ödemesine ilişkin veriler yer almaktadır. Katılımcıların aylık gelirlerinin genel olarak 1.600 TL ile 7.500 TL arasında değiştiği görülmektedir. Yüksek kısmının 3.500 ile 5.500 TL arasında yer aldığı görülmektedir. Servet bilgisine bakıldığında katılımcıların çok büyük bir kısmının 15.000 TL altında bir servet düzeyine sahip olduğu yani zekat verme yükümlüğü bulunmayan kategoride olduğu görülmektedir. Nitekim katılımcıların yarısına yakın kısmının bu yıl zekat ödemediğini ve nerede ise diğer yarısına yakın kısmının ise 2.500 TL ve daha düşük düzeyde zekat ödemesinde bulunduğu görülmektedir. Hem gelir hem de servet düzeyi açısından bakıldığında araştırmaya konu olan kitlenin çok yüksek gelir düzeyinde bulunan bir kitleyi teşkil etmediği görülmektedir. Bunun bir parça camii cemaati konumunda olanların ortalama niteliğini gösterdiği düşünülebilir. Kentin farklı yerleşim yerlerindeki camilerin seçilmiş olması nedeni ile görece dini pratikleri olanların gelirinin görece düşük olduğu şeklinde değerlendirilmektedir.

Tablo 6: Katılımcıların Aylık Gelir, Ev ve Binek Dışında Servet Bilgisi, Verdikleri Zekat Miktarı.

		FREKANS	YÜZDE
AYLIK GELİR	0-1.600	25	7,2
	1.601-3.500	98	28,4
	3.501-5.500	135	39
	5.501-7.500	57	16,5
	7.501-10.000	25	7,2
	10.001 ve üstü	6	1,7
EV VE BİNEK DIŞINDA SERVET BİLGİSİ	0-15.000	248	71,7
	15.001-100.000	70	20,2
	100.001-250.000	14	4
	250.001-500.000	8	2,3
	500.001 ve üstü	6	1,8
BU SENE VERİLEN ZEKAT MİKTARI	Vermedim	157	45,4
	0-375	70	20,2
	376-2.500	94	27,2
	2.501-6.250	16	4,6
	6.251 ve üstü	9	2,6

Bu araştırmada dini pratikleri olan bir kitlenin seçildiği daha öncede de ifade edilmişti. İslam dinin en önemli dini pratiği olan namaz, oruç ve zekat ankette konu edilmiştir. Bu üç dini pratiğe ilişkin veriler tablo 7’de görüleceği gibi seçilen dini pratiklerin araştırmaya katılanlar arasındaki dağılımı görülmektedir. Beş vakit namaz kılanların çoğunlukla ve her zaman tercihinde bulunanların oranı yaklaşık olarak %80 olduğu, Ramazan Orucunu ifa edenlerin %95

düzeyinde olduğu ve zekat mükellefi olduklarında zekat verme pratiğini ifade edenlerin yine %95'den fazla bir nispete sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Ankete Katılanların Dini Pratik Yapısı

Dini Pratik Tercihleri		Hiçbir Zaman	Ara Sıra	Cevap Vermek İstemiyorum	Çoğunlukla	Her Zaman	Toplam
Beş vakit Namaz Kılmak	Frekans	16	52	8	68	202	346
	%	4,6	15,0	2,3	19,7	58,4	100,0
Ramazan ayında oruç tutmak	Frekans	6	6	5	16	313	346
	%	1,7	1,7	1,4	4,6	90,5	100,0
Zekat mükellefi olduğunda zekat vermek	Frekans	9	12	6	31	288	346
	%	2,6	3,5	1,7	9,0	83,2	100,0

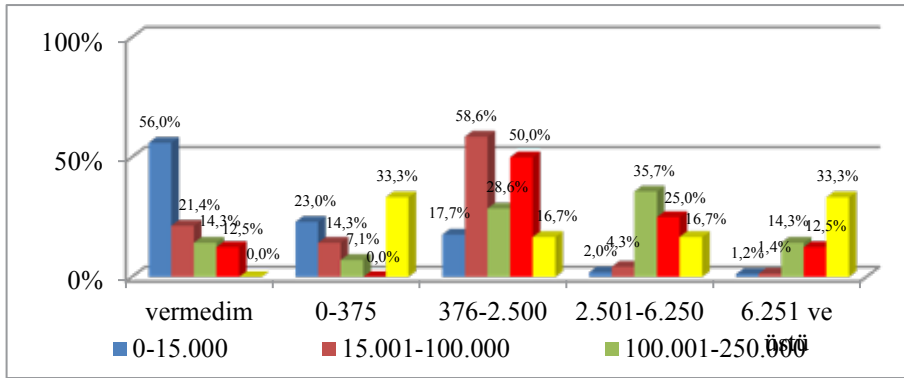
Anlaşılabacağı üzere, zekatın kurumsal bir yapıya kavuşması halinde, muhtemel ilk muhatapları olacak dini pratiklerini ifa eden bir kesimin bu gelişmeye yönelik bakışını analiz etmek faydalı olacaktır.

Zekat ve Zekatın Kurumsallaşmasına Bakış

Daha önce de ifade edildiği gibi zekatın kurumsallaşması İslam iktisat literatüründe özellikle son dönemde gündemde olan konulardan biridir. Türkiye’de zekat hakkında çeşitli analizler yapılmış olmakla birlikte, zekatın kurumsallaşması hakkında halen yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çerçevede bu çalışmada yapılan alan araştırmasında deneklere zekatın kurumsallaşmasına yönelik sorular ile bakış açıları tespit edilmek istenmiştir. Katılımcıların servet bilgisi ile zekat verme pratiği arasında çapraz ilişkinin analiz edildiği grafik 2’de görüleceği gibi servet düzeyi yükseldikçe zekat verme pratiği beklendiği gibi artmaktadır. Ancak yapılan zekat ödemesi ile servet bilgisi arasında tutarlı bir ilişkinin bulunmuyor olmasının en önemli nedeni, zekat ibadetinin bireysel bir şekilde ifa edilmesi ve bireylerin bu ibadeti ihmal konusundaki tutumları olduğu değerlendirilmektedir. Nitekim yüksek servet bilgisini paylaşan deneklerin önemli bir kısmının daha düşük düzeyde zekat ödemesinde bulunduğu görülmektedir. Ankete katılanların önemli bir

kısınının ise hiç zekat ödemesinde bulunmadıkları görülmektedir. Bu araştırma; zekatın gönüllü olarak toplanması durumunda potansiyelinin altında toplanacağına dair önemli bir sonucu ortaya koymaktadır. Bu durum Kahf'ın (Kahf, 2010:17) ulaşılmış olduğu bulguları teyit edecek bir duruma işaret etmektedir. Gönüllü zekat ibadetinin görece mükelleflerin bu ibadetin yerine getirme konusunda ihmallerinin olabileceğini teyit edecek bir durumu ortaya koymaktadır.

Grafik 2: Ev ve Binek Dışında Servet Bilgisi İle Verilen Zekat Miktarı Arasındaki Çapraz İlişki

$$X^2 = 139,813$$

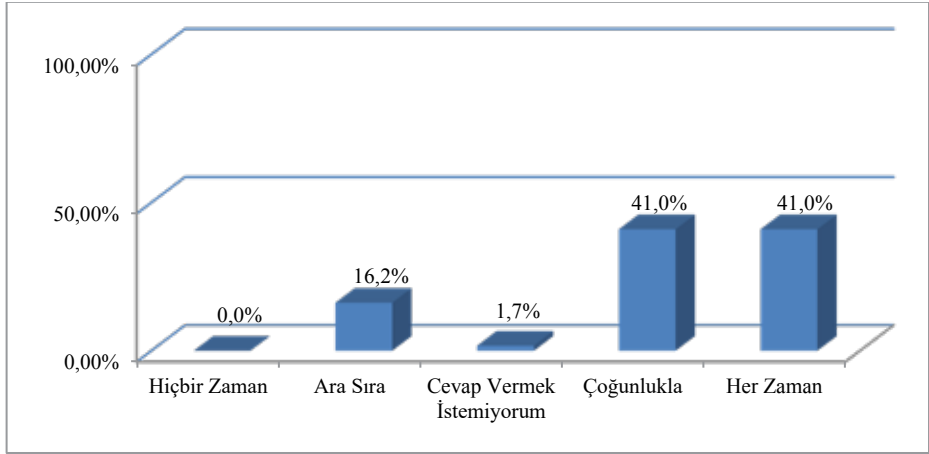
$$Sd = 16$$

$$p = .000$$

İslam'ın önemli sosyal transfer politikası olarak yardıma veya zekat ödemelerine öncelikle yakınlardan başlanması prensibinin ne ölçüde uygulandığını anlamaya yönelik olarak sorulan soruya katılımcıların büyük ölçüde önce mekan veya akraba yakınlıklarını dikkate alacak şekilde hareket ettikleri görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde refah devletinin krizine yol açan faktörlerden biri, sosyal transferlerin gerçek amacından sapacak şekilde amacının dışında kullanılmasına neden olacak etkinsizliklerin olmasıdır. İşsizlik ücretinin asgari ücret düzeyine yaklaştığında insanların bir kısmı kasıtlı olarak işsiz kalmayı tercih etmekte veya işsiz ise iş arama çabasına girişmekte isteksiz davranacak eğilimler göstermektedir. İslam dininin önerisi doğrultusunda bireylerin yardıma önce yakınından başlanması, bu tür asimetrik bilgi problemlerinden kaynaklanan sorunların mümkün olduğunca en düşük düzeyde yaşanmasına neden olacaktır. Bu yönü ile zekat kurumu yerelde toplanır ve yereldeki yoksulluk ile mücadele için tahsis edilecek olunursa, yoksulluğun azaltılmasında daha etkili sonuçların ortaya çıkmasını sağlayabilir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun İslam dininin "yardımı öncelikle yakınlarına,

akrabalarına ve komşusundan başlayarak ihtiyaç sahiplerine yap” tavsiyesini dikkate aldığı söylenebilir. Bu uygulama ile sosyal transfer politikasının daha başarılı olacak şekilde uygulanmasına yardım edebilir. Hali hazırda Türkiye’de nüfusun en yoksul %20’lik diliminde yer alanlara toplam sosyal transferlerin ancak %19,5 giderken, daha yüksek gelir düzeyinde olan 3. %20 ile 4. %20 dilimde olanlara giden nispet sıra ile %28,1 ile % 24,6 düzeyinde olduğu görülmektedir (TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2017). Bu etkinsizliği azaltmanın bir seçeneği olarak zekat kurumunun kullanılması düşünülebilir.

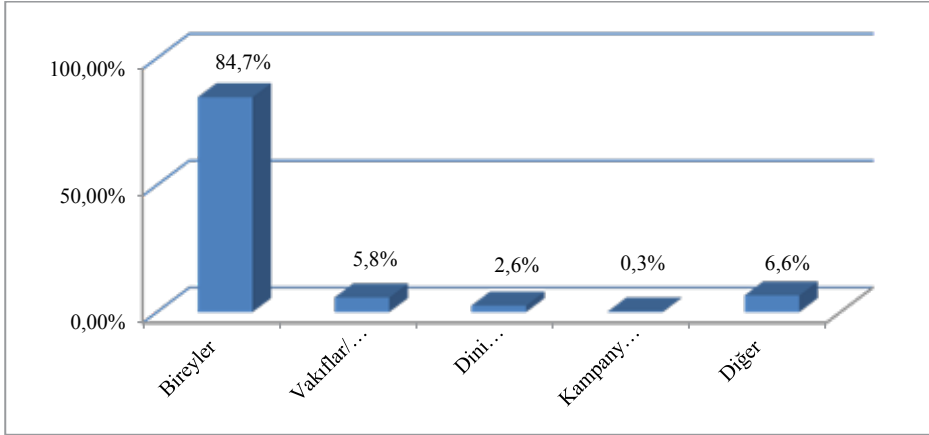
Grafik 3: Yardım veya Zekat Ödemesi Yapacağım Zaman Yakın Olanların Tercihi

Ankette bir başka soru olan; zekatınızı nereye verirsiniz sorusuna deneklerin %84,7’sinin cevabının yakınlarımda olanlara (akraba, komşu vb.) şeklinde olduğu görülmektedir. Beklentilerin aksine “dini grup ve cemaatlere” şikkını seçenlerin %2,6 gibi oldukça düşük bir düzey olduğu görülmektedir. Benzer şekilde “Vakıflar/STK’lar” seçeneğini tercih eden katılımcıların %5,8 düzeyinde kaldığı görülmektedir. Cemaatlerin, STK’ların ve kamu kurumlarının bağışların veya zekat ödemelerinin doğru olmayacak kullanım uygulamaları ankete katılanların zekatlarının bireysel şekilde tahsis etmeye yönelik tercihlerinin oluşumunda etkili olduğu düşünülmektedir. Bu alanda oluşan yıllar içindeki güven aşınmasının bu tercihte önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir. Anlaşılacağı gibi mevcut durumda katılımcıların çoğu bireysel olarak bu ibadeti yakın çevresi ile ifa edecek şekilde hareket etmektedir. Bu sonuç, 2004 ve 2015 yılında TÜSEV’in yaptığı araştırmanın sonuçlarıyla paralellik arz etmektedir. İnsanlar zekat verirken ya da yardım yaparken, kurumlardan daha çok bireyleri tercih etmektedir. Bu veriden

anlaşılacak hususlardan biri de zekatın kurumsallaşması halinde bireylerin zekat kurumuna yönelmelerini temin etmek için özellikle dikkate değer bir çabanın gösterilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu konu farklı çalışmaların yapılmasını gerektiren bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

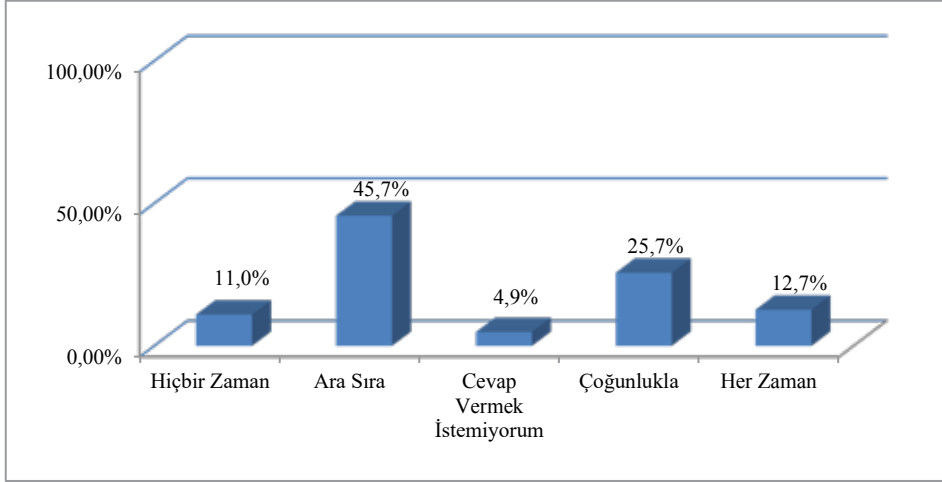
Grafik 4: Zekat Mükellefi Olduğunuzda Zekatınızı Nereye Vermeyi Tercih Edersiniz?

Katılanların %38,4'ü her zaman/çoğunlukla yardım kuruluşlarının kampanyalarına katkı sağladıklarını ve %45,7'si ara sıra bu kuruluşların yardım kampanyalarına katıldıklarını ifade etmektedirler. Katılımcıların yardım yapacağı zaman akraba ya da yakınında olanlara yardım yapma eğiliminin sivil toplum kuruluşlarına kıyasla daha fazla tercih edildiği görülmektedir. Bunda hiç şüphesiz bu tür yardım kuruluşlarının zaman zaman kamuoyuna yansıyan suiistimallerinin payının olduğunu akla getirmektedir. İslami amaçlarla kurulduğu ifade edilen bazı kurumların dini kaygılardan daha ziyade, belli kesimlerin çıkarlarına sayılacak biçimlere dönüşmesinin ve zamanla bunların kamuoyunda bilinir hale gelmesinin bu tür yardım kurumlarına yönelik destekleme eğiliminin düşmesinde önemli bir payı bulunduğu düşünülmektedir. Güvenilir şekilde bu tür hizmetlerin kurumsal olarak yapılmasını mümkün kılacak uygulamaların yaygınlaşmasının kamuoyunun bu konudaki bakış açılarını ne ölçüde değiştireceği zamanla görülecek bulgular olacaktır.

Grafik 5: Yardım Kuruluşlarının Düzenlediği Yardım Kampanyalarına Katkı Sağlama

Bu araştırmanın en önemli sorusu, hiç şüphesiz zekatın kamu eli ile veya kurumsal hale kavuşacak yapısı hakkında deneklerin cevaplarıdır. Zekatın kurumsallaşmasına yönelik katılımcılara sorulan soruya doğrudan olumsuz yaklaşımlar, deneklerin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Kamu eli ile zekatın toplanmasının, vergi benzeri bir mali külfete katılmak istenmemesinin bir faktör olduğu görülmektedir. Diğer bir neden ise, dini grupların sivil etki alanının, kamuya devlete/kamuya devredilmesinden duyulan kaygı oluşturmaktadır. Dini cemaatler, vakıf ve dernekler vasıtasıyla toplanan zekatlar, çeşitli eğitim ve diğer hizmetlerde bir kaynak olarak kullanılmaktadır. Bu kaynağın kamunun kontrolüne geçmesine dini cemaatler ile ilişkili olan dindar kesimlerin olumlu bakmadıkları yapılan ikili görüşmelerde ifade edilmektedir. Kamu otoritesinin zekat kurumunu bir yasal zemine kavuşturarak kurumsallaştırmasına olumsuz bakılmasının nedeni, bu kaynağın esas amacından saparak politik kaygılarla yanlış amaçlar için kullanılabilir kaygısı olduğu ikili görüşmelerde paylaşılmaktadır⁹. Bir diğer nedeni; Hz.

⁹ Zekat ile ilgili olarak İslam dinin önemli yasaklarından birinin, zekat gelirlerinin Hz. Peygamber ve ailesine helal olmadığıdır (Tamdoğan, 2016: 24). Devletin yönetici ve karar sürecinin başında olan kişinin kendisine, yakın akrabalarına bu kaynağı bütünü ile yasaklayacak bir karar, kamusal sürecin etkin, yüksek bir güven ve adaletle sevk ve idare edileceğine olan güveni en üst düzeyde ortaya koymaktadır. Günümüzde dünyanın çeşitli coğrafyalardaki Müslüman yöneticilerin kamu kaynaklarını sevk ve idare ederken bu yaklaşımı dikkate alacak, referans oluşturacak örneklige başta Müslümanlar olmak üzere insanlığın ihtiyaç duyduğundan hiç şüphe bulunmamaktadır. Kamu kaynaklarının politik rant kollama, rüşvet, beleşçilik gibi sorunların adalatten ve hakkaniyetten uzak tahsislerinin gözlemlendiği bir yapı daha fazla gündem oluşturmaktadır.

Tablo 8: Zekatın Kurumsal Bir Nitelik Kazanması ve Zekata Vergi Muafiyetine Bakış

<i>Zekatın devlet eliyle toplanmasını ister misiniz?</i>	Frekans Dağılımı	%	<i>Zekat devlet eliyle toplansaydı hangi devlet kurumunun toplanmasını isterdiniz?</i>	Frekans Dağılımı	%
Evet, isterim	101	29,2	Belediyeler	6	1,7
Fikrim yok	19	5,5	Devlet denetiminde STK'lar	37	10,7
Hayır, istemem	183	52,9	Diğer	72	20,8
Kararsızım	43	12,4	Diyanet İşleri Başkanlığı	182	52,6
Toplam	346	100,0	Maliye Bakanlığı	24	6,9
			Yerel Mülki İdareler, Kaymakamlık	25	7,2
			Toplam	346	100,0
<i>Zekat verenlerden vergi indirimi yapılıyorsa verilen zekat miktarı artar mıydı?</i>	Frekans Dağılımı	%	<i>Zekat hesaplama programı oluşturularak mükelleflere bu hizmetin verilmesi zekat ödemelerinin artmasında fayda sağlar mı?</i>	Frekans Dağılımı	%
Evet, zekat miktarı artardı	206	59,5	Evet, fayda sağlar	185	53,5
Fikrim Yok	46	13,3	Fikrim yok	60	17,3
Hayır, artmazdı	73	21,1	Hayır, fayda sağlamaz	71	20,5
Kararsızım	21	6,1	Kararsızım	30	8,7
Toplam	346	100,0	Toplam	346	100,0

Peygamber ve Raşit Halifeler döneminde zekatın, zekat kurumu tarafından toplandığı uygulamalar hakkında fazla bilgi sahibi olmamalarında aranabileceği gibi, devletin zor kullanma tekelinin bireyleri bazen zorlayacak sonuçlara yol açmasından duyulan kaygıya dikkat çekilmektedir. Sadece kamu değil, cemaat ve STK'ların yıllar içinde yapılan yardımlara yönelik toplumsal güveni aşındıracak uygulamaları araştırmaya katılanların zekatın kurumsallaşmasına yönelik olumsuz eğiliminin oluşumunda rol sahibidir. Bu düşünceye işaret

eden bulgu, zekatın kamu eli ile toplanması halinde hangi kurumun tercih edilmesi gerektiğine ilişkin soruya, devletin gelirlerini toplayan kurum olan maliye bakanlığı ile yerel yönetimlerdeki kaymakamlık seçeneklerini tercih edenlerin toplamı %15'ten daha düşük bir düzeyde kalmaktadır. Devletin din hizmetini sunan ve organize eden Diyanet İşleri Başkanlığı tercih edenlerin, katılımcıların yarısından fazlasını oluşturduğu görülmektedir. Devletin gelirlerini toplayan kurumunun, bir parça bu hizmetin dışında tutulmasına yönelik çekincelerde hangi faktörlerin etkili olduğuna ilişkin daha ayrıntılı araştırmaların yapılmasında fayda bulunmaktadır.

Zekatın toplanması ve dağıtımında zekatın kurumsallaştığı çeşitli ülke örneklerinde bazı hususların eleştiri konusu olduğu görülmektedir. Nitekim, zekat kuruluşlarına ödemede bulunan 753 denek arasında yapılan bir araştırmasında, deneklerin zekat ödemesini olumsuz etkileyen nedenlerin neler olduğu soruna verilen cevaplarda iki önemli faktör öne çıkmaktadır. Birincisi, katılımcıların %57'si zekat fonlarının zekatın dağıtıldığı kesimler konusunda uygun olmayan kişi ve uygulamalar nedeni ile memnun olmadıklarını, ikinci dikkat çekilen husus ise zekat kurumlarının, zekatın dağıtımı hakkındaki bilginin kamuoyuna şeffaf bir şekilde paylaşılmasındaki yetersizliği ifade edilmektedirler (Wahid, Ahmad and Kader, 2008). Yine Malezya'daki zekatın dağıtımını konusundaki etkin olmayan vaziyet, zekat kurumu tarafından toplanan zekat gelirlerin 2007 yılında %36'sının, 2009 yılında ise %9.17'sinin dağıtılamadığı görülmektedir. Toplanan zekatın dağıtılamaması önemli bir sorun olarak görülmektedir (Aydın ve Odabaş, 2018: 157).

Vergi ile zekat arasındaki ilişkiyi analiz edecek soruya, katılımcılar vergilerin düşürülmesinin zekat ödemeleri üzerinde yüksek düzeyde olumlu etkisinin olacağını düşünmektedirler. Türkiye'de vergilerin yaklaşık olarak %60'ının dolaylı şekilde (BUMKO, 2019) toplandığı dikkate alındığında hane halkının üzerindeki küçümsemeyecek düzeyde vergi yükünün zekat ibadetine etkisinin olabileceği düşünülmektedir. Yüksek vergi yükü altında olan zekat mükellefleri verginin dışında ek olarak zekat ödemesinin olumsuz sonuçlarının olduğunu değerlendirmektedirler. Zekat ödemelerinin Malezya'da olduğu gibi vergi ödemelerinde mahsup edilecek şekilde yapılacak bir düzenlemenin zekat ibadetine katılımın daha yüksek olması ve asimetric bilgi probleminden kaynaklanan kamusal kaynak etkinsizliğinin önüne geçilerek daha etkin şekilde yoksulluk ile mücadele edilmesine olanak sağlayacağı düşünülebilir. Zekatın doğru şekilde hesaplamasında yaşanan muhtemel sorunların ne düzeyde olduğunu anlamaya yönelik olarak sorulan bir soru olan zekat hesaplama programının desteğinin katılımcıların yarısından fazlasının olumlu karşıladığı görülmektedir.

Tablo 9: Zekatın İfasını Etkileyen Faktörler Hakkında Sorular

<i>Dindarlar neden zekat vermez?</i>	Frekans Dağılımı	%	<i>Daha adaletli bir gelir dağılımı için zekatın ne kadar olabileceğini düşünüyorsunuz?</i>	Frekans Dağılımı	%
Bilgi eksikliğinden	80	23,1	Çok etkisi olabilir	184	53,2
Diğer	19	5,5	Etkisi olabilir	95	27,5
Kendisini zekat mükellefi olarak görmediğinden	84	24,3	Etkisi olmaz	24	6,9
Mal sevgisi ve mal biriktirme isteğinden	132	38,2	Fikrim yok	33	9,5
Nasıl vereceklerini bilmediklerinden	5	1,4	Hiçbir etkisi olmaz	10	2,9
Yerine ulaşacağına inanmadıklarından	26	7,5	Toplam	346	100,0
Toplam	346	100,0			
<i>Dindar kesimin gelir düzeyi arttıkça verdikleri zekat miktarı da artıyor mu?</i>	Frekans Dağılımı	%	<i>Ülkemizde vergi oranlarının yüksek olması zekat ödemelerini olumsuz yönde etkiler mi?</i>	Frekans Dağılımı	%
Evet, artıyor	117	33,8	Evet, olumsuz yönde etkiler	214	61,8
Fikrim Yok	75	21,7	Fikrim yok	38	11,0
Hayır, artmıyor	118	34,1	Hayır, olumsuz yönde etkiler	74	21,4
Kararsızım	36	10,4	Kararsızım	20	5,8
Toplam	346	100,0	Toplam	346	100,0

Tablo 9’da dindarların zekat ibadetini gereğince ifasının önündeki engellerin neler olduğu ve gereğince ifa edilmesi halinde sosyal adalet üzerindeki etkisini analiz eden sorular yer almaktadır. Tablodan da görüleceği gibi, zekat ibadetinin gereğince ifa edilmesinin önündeki en önemli faktörün, insanın her zaman kendi çıkarına odaklı olan niteliğinin önemli bir faktör oluşturduğu, cevap şıkları arasında yer alan “mala olan sevgi ve mal biriktirme isteğinin” yüksek bir nispet olarak öne çıktığı görülmektedir. Mükemmel bir kulluk bilinci her zaman insanların başarabildikleri bir yükümlülük olmayabilmekte, teşbihte hata kabul edilmez ise mükemmel vatandaş

olamamak gibi, insanlar üzerine düşen kulluk yükümlülüklerini de vatandaşlık yükümlülüğünü de bazen ihmal edebilmektedir. Bilgi eksikliği ile zekat ödemekten kaçınmanın bir diğer faktör olduğuna ilişkin bulgular öne çıkmaktadır. Zekatın kurumsal bir yapıya kavuşmasıyla bu ifade edilen faktörlerin azaltılmasında etkili olacağı söylenebilir. Gelir ile zekat ödeme düzeyi arasındaki ilişkiye yönelik soruya katılımcıların verdikleri cevapların bir yön ifade edilecek bulguya dönüşmediği görülmektedir. Zekatın gelir adaleti ve yoksullukla mücadeledeki konumuna ilişkin soruya katılımcıların çok büyük kısmının, zekatın olumlu bir etkisi olacağını ortaya koymaktadır. Zekatın asrı sadet döneminde olduğu gibi bir vergi, bir kamu maliyesi aracı gibi düşünülemeyeceğini ancak sosyal güvenlik ve adaletin iyileştirilmesinde önemli bir rolünün olacağı düşünülmektedir (Bardakoğlu, 2017: 945). Sonuç olarak bu araştırmadan elde edilen bulgular; esas araştırma konusu olan kamu tarafından bir zekat kurumu oluşturulmasına yönelik katılımcıların olumlu yaklaşmamasıdır. Yukarıda ifade edilen çeşitli faktörlerin bu karar üzerinde etkisi olduğu ikili görüşmelerden anlaşılmaktadır. Ancak zekatın devlet eliyle toplanması durumunda zekatın bir ibadet olması sebebiyle topluma din hizmetini sunan kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından verilmesi yine deneklerin büyük bir kısmı tarafından tercih edilmektedir. Ayrıca halen hane halkı üzerinde vergi yükünün yüksekliği de göz önünde bulundurularak, zekat ödemelerinde vergilerden mahsup edilecek bir uygulamanın benimsenmesinin zekat ödemeleri üzerinde olumlu etkileri olacağı beklenmektedir. Zekat kurumu ile yoksulluğun azaltılmasında daha başarılı sonuçların alınmasına ilişkin potansiyelin var olduğu yine katılımcılar tarafından yüksek düzeyde paylaşılmaktadır.

SONUÇ VE BULGULAR

İslam ülkelerinin önemli bir kısmında yoksulluk ve gelir adaletinin önemli bir sorun olduğu ve bunun azaltılmasında İslam dininin önemli bir kurumu olan zekat kurumunun rolünün ne olacağı bu araştırmada analiz edilmiştir. Son dönemlerde gelişmiş ülkelerde bile sosyal güvenlik kurumlarının önemli düzeyde açıklar verdiği, refah devletinin krizinin tartışıldığı bir ortamda, toplumda sosyal adaletin sadece devlet eli ile sağlanmasına yönelik seçeneklerin dışında başka olanakların aranması doğal karşılanacaktır. İslam ülkelerinde sosyal adalet ve sosyal refah hizmetlerinin ciddi düzeyde sorunlu olduğu dikkate alındığında İslam dininin önemli bir kurumunun bu sorunların hafifletilmesi için başvurulmak istenmesi önemli bir çözüm olacağı uluslararası zekat literatürü analiz edildiğinde görülmektedir. Ayrıca Türkiye'nin son yıllarda dikkate değer ekonomik büyümesine karşın gelir dağılımında ciddi bir gelişme sağlanmamış, benzer şekilde önemli bir başarı gösterilmiş olmasına

karşın halen nüfusun yaklaşık %20'si yoksulluk sınırın altında bir gelirle yaşam sürmektedir. Bu çalışmada; yoksulluğun Türkiye'nin önemli bir sorunu olduğu dikkate alındığında bu sorunun azaltılmasında kamunun sosyal politikalarını telafi edici veya tamamlayıcı olarak zekat kurumunun gerekliliği esas alınmış ve Türkiye'de bir zekat kurumunun muhtemel mükellefleri tarafından nasıl karşılanacağı analiz edilmek istenmiştir. Kocaeli ilinde ikamet eden dini hassasiyetlere sahip katılımcılarla yapılan alan araştırması bulgularına göre; katılımcıların servet miktarı arttıkça, vermeleri gereken düzeyde zekat vermedikleri görülmektedir. Yardım ederken ya da zekat verirken akraba, komşu ya da ihtiyaç sahiplerini tercih ettikleri ve yardımı STK/Vakıf vb. bir kurum aracılığı ile değil, kendilerinin ulaştırdığı görülmektedir. Yardım miktarını dini emirlere göre belirlediklerini ifade etmiş olsalar da, servetle orantılı olarak verilmesi gereken zekatın hakkıyla ifa edilmediği görülmektedir.

Katılımcıların verdiği cevaplara bakıldığında, insanların zekat vermemesinde farklı sebeplerin söz konusu olduğu görülmektedir. Ancak insanların zekat vermelerine olumsuz etki eden en önemli faktör, bireyin kendi çıkarını önleme güdüsünün “mala olan düşkünlük” seçeneği şıklarda yüksek bir nispet olarak dikkat çekmektedir. Bununla beraber insanların zekatın önemi hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları ile kendilerini zekat mükellefi olarak görmüyor oluşları da zekatın ifasında bir engel olarak görülmektedir. Genel olarak bakıldığında, zekatın hakkıyla eda edilebilmesi için, farklı stratejiler ortaya koymak, insanların ödemelerini artıracak mekanizmalar geliştirmek, kurumsallaşma önündeki engelleri kaldırmak, zekatın önemini ve ekonomik hayata katkısını ortaya koyacak her türlü girişimin önünü açmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Zekatın muhtemel mükelleflerinin zekatın kurumsal bir yapıya kavuşmasına bakışının tespit edilmesi bu çalışmada tespit edildi. Katılımcıların büyük çoğunluğun zekatın kurumsal bir yapıya kavuşmasına olumlu bakmadığı görülmektedir. Kamunun kaynak tahsislerinde gözlenen sorunların bunda önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle zekat kurumunun yönetiminin özerk kurumsal bir nitelikte oluşturulması, kamusal ve bürokratik suiistimallere yol açmayacak şekilde yapılandırılması gerektiği düşünülmektedir. Araştırma sonucunda denekler, zekata kurumsal bir nitelik kazandırılması durumunda bu görevi icra etmesini isteyecekleri kurumun Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde olmasını büyük ölçüde tercih etmektedirler. Bu çalışmaya göre zekat hakkında dindarların bilgi sorunu olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların, bir zekat hesaplama programının geliştirilerek, hizmete sunulmasına sıcak baktıkları tespit edilmiştir. Türkiye'de vergilerin büyük kısmının dolaylı toplanması başta olmak üzere, ortalama bireyler üzerindeki vergi yükünün yüksek olması nedeni ile bunun zekat ödemelerini olumsuz etkilediği değerlendirilmektedir. Malezya'da olduğu gibi verilen zekatın vergiden mahsup edilmesine ilişkin yapılacak bir yasal

düzenlemenin zekat ödeme düzeyini yükselteceği ve sosyal transfer politikasında asimetrik bilgi sorunundan kaynaklanan başarısızlıkların azaltılmasında faydası olacağı değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, zekatın bireysel veya çeşitli sivil toplum kuruluşları aracılığı toplanıp dağıtıldığı bir yapının daha düzenli ve etkin bir kurumsal yapıya kavuşmasına çeşitli saiklerle dindar Müslümanlar olumlu yaklaşımlar bile, kurumsal etkinlik ve şeffaflık sağlandıkça, bu tür bir kurumun daha fazla zekatın amacına kavuşmak için potansiyel ortaya koyabileceği değerlendirilmektedir. Bu konuda kamuya düşen görece kamusal aksaklıkları azaltan, şeffaflığı mümkün kılan bir sürece işlerlik sağlayarak zekatın kurumsal gelişimine zemin hazırlamaktır. İslam tarihinin ilk dönemlerinden itibaren kamu görevlileri eli ile toplanan zekatın Kur'anı Kerim'deki ilgili ayette zekatın verileceği 8 sınıf arasında zekat görevlilerinin sayılmasının, zekatın kurumsal yapısının gereğine işaret eden önemli referanstır. Mevcut haldeki uygulama çeşitli cemaat veya sivil toplum kurumlarının zekatı toplama ve dağıtımında doğan sorunlar, zekatın kurumsal yapıya kavuşmasından kaynaklanacak muhtemel risklerden daha az olmayacaktır. Diyanet İşleri Başkanlığının dinin bütün ibadetleri için sunduğu hizmetlerine zekatı kurumsal bir zemine kavuşturarak zekatın toplumsal sorunların aşılmasında daha etkin bir konuma kavuşmasına katkı vermesi beklenen önemli seçenektir.

KAYNAKÇA

- Abdelbaki, H. H. (2013). The Impact of Zakat on Poverty and Income Inequality in Bahrain. *Society of Interdisciplinary Business Research*, 2(1), 133-154.
- Akram, M. M., Afzal, M. (2014). Dynamic Role of Zakat in Alleviating Poverty: A Case Study of Pakistan. *MPRA Paper No. 56013*, 1-45.
- Ali, I., Hatta, Z. A. (2014). Zakat as a Poverty Reduction Mechanism Among the Muslim Community: Case Study of Bangladesh, Malaysia, and Indonesia. *Asian Social Work and Policy Review*, 8, 59-70.
- Aydın, M. (2016). Gelir Dağılımındaki Adaleti Sağlamada Zekat Müessesesi ve Gini Katsayısı. *Akademik Bakış Dergisi*, 57, 55-72.
- Aydın, M., Odabaş, H. (2018). Zekâtın Devlet Eliyle Yönetilmesi ve Malezya Zekât Sistemi Örneği. *Dini Araştırmalar*, Cilt : 21, Sayı: 54, 145-173.
- Azam, M., Iqbal, N., Tayyab, M. (2014). Zakat and Economic Development: Micro and Macro Level Evidence from Pakistan. *Bulletin of Business and Economics*, 3(2), 85-95.
- Badur, M. M., (2016). Zekat-Yoksulluk İlişkisine Dair Modern Tartışmalar. *İlke Dergisi*, 5, 1-15.
- Bardakoğlu, A. (2017). Günümüzde İdeal Bir Zekat Teşkilatı Nasıl Olmalı. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* içinde (s. 940-957). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Belk, İ. S., Arsyanti, L. D. (2016). Measuring Zakat Impact on Poverty and Welfare Using Cibest Model. *Journal of Islamic Monetary Economics and Finance*, 1(2), 141-160.
- Bilen, M. (2002), "Piyasa Ekonomisinde Devletin Değişen Rolü: Refah Devleti Ekseninde Bir Analiz", *Basılmamış Doktora Tezi*, İstanbul Üni. SBE, İstanbul.
- Bilen, M. (2016). Küresel Servet Eşitsizliği: Piyasa veya Devlet Eksenli Çözümde İslam Ekonomisinin Konumu. *Türkiye İslam İktisadı Dergisi*, 3 (1), 17-35.
- Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. (2019). www.bumko.gov.tr
- Credit Suisse Global Wealth Databook, 2014. <https://www.credit-suisse.com/about-us/en/reports-research/global-wealth-report.html>
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017. <https://ailevecalisma.gov.tr/>
- Demir, Ş. (2016). Kur'an'da Zekat Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi. *Din ve Hayat*, Sayı 29.
- Demircan, A. (2016). Dört Halife Döneminde Zekat. *Din ve Hayat*, Sayı 29.
- Embong, M. R., Taha, R., Nor, M. N. M. (2013). Role of Zakat to Eradicate Poverty in Malaysia. *Jurnal Pengurusan*, 39, 141 – 150.
- Erkal, M. (2008). *Zekat Bilgi ve Uygulama*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Genç, M. (2017). İktisadi Açından Osmanlı'da Zekat Uygulamaları. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* içinde (s. 255-261). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Günay, M. (2007). *Zekat Kitabı*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Günay, M. (2016). İbadet ve Müessese Olarak Zekat. *Din ve Hayat*, 29, 8-11.
- Hassan, M. K. (2010). An Integrated Poverty Alleviation Model Combining Zakat,

- Awqaf And Micro-Finance. *Proceedings of Seventh International Conference The Tawhidi Epistemology Zakat and Waqf Economy*, Edit. Abdul Ghafar İsmail, Mohd Ezani Mat Hassan, Norazman İsmail and Shahida Shahimi, pp. 266- 281.
- Hassan, M. K., Khan, J. M. (2007). Zakat, External Debt and Poverty Reduction Strategy in Bangladesh. *Journal of Economic Cooperation*, 28 (4), 1- 38.
- İSAV, (2017). *Tarihte ve Günümüzde Zekat Uygulamaları*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kahf, M. (2010). Zakah. <http://monzer.kahf.com/papers/english/Zakah.pdf>
- Kalkınma Bakanlığı. Temel Ekonomik Göstergeler. 2018. <http://www.sbb.gov.tr/?s=Temel+Ekonomik+G%C3%B6stergeler>
- Kardavi, Y. (1966). *Fakirlik Problemi Karşısında İslam*. Abdülvehhap Öztürk (Çev.). Ankara: Nur Yayınları.
- Kaya, S. (2017). Osmanlı Döneminde Zekat. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* içinde (s. 323-339). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kazıcı, Z. (2016). Osmanlı Devleti'nde Zekat. *Din ve Hayat*, 29, 34-37.
- Khasandy, E. A., Badrudin, R. (2019). The Influence of Zakat on Economic Growth and Welfare Society in Indonesia. *MPRA Paper No. 91574*, 64-79.
- KNOEMA, <https://knoema.com/>
- KUR'AN-I KERİM, el-Enfâl, 8/28; Âl-i İmran, 3/186; Tevbe, 9/60.
- Mudo, M., Marzuki, A., Shahrudin, A., (2006), Factors Influencing Individual Participation in Zakat Contribution: Exploratory Investigation, The Seminar for Islamic Banking and Finance 2006 (iBAF2006), 29 – 30 August 2006, Kuala Lumpur.
- Nadzri, F. A. A., Abdrahman, R., O. N. (2012). Zakat and Poverty Alleviation: Roles of Zakat Institutions in Malaysia. *International Journal of Arts and Commerce*, 1 (7), 61-72.
- Nurjanah, F., Kusnendi, J. (2019). The Impact of Economic Growth and Distribution of Zakat Funds on Poverty (Survey in the Third District of West Java Province Period 2011-2016). *The 2nd International Conference on Islamic Economics, Business and Philanthropy (ICIEBP)*, 55-70.
- Nurzaman, M. S. (2011). Zakat and Human Development: An Empirical Analysis on Poverty Alleviation in Jakarta, Indonesia. *8th International Conference on Islamic Economics and Finance*, Center for Islamic Economics and Finance, Qatar Faculty of Islamic Studies, Qatar Foundation, 1-26.
- OECD, <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>
- OECD, oecd data, <https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm>
- Othman, A. B., Noor, A. H. M. (2012). Role of Zakat In Minimizing Economic Inequalities Among Muslim: A Preliminary Study on Non Recipients Of Zakat Fund (NRZF). *3rd International Conference on Business and Economic Research (3rd ICBER 2012) Proceeding*, 12 - 13 March 2012. Golden Flower Hotel, Bandung, Indonesia, 1209 -1222.
- Özdemir, A. (2013). Zekat ve Vergi Mükellefiyetinde Fırsat Eşitliği ve Adaletin Sağlanması. *AKEV Akademi Dergisi*, 1(1), 1-10.
- Özdemir, S. (2004). Sosyal Refah'ın Sağlanmasında Yeni Bir Anlayış: “Refah Karması” ve Sosyal Refah Sağlayıcı Kurumlar. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 48, 97-127.

- Rahim, S., Hanani, K. (2014). An Economic Research on Zakat Compliance Among Muslim's Staff in Unimas. *International Conference on Masjid, Zakat and Waqf*, Kuala Lumpur, 53-65.
- Raimi, L., Patel, A., Adellopo, İ. (2013). Wapf System and Zakat System as Fait-Based Model for Poverty Reduction. *World Journal of Entrepreneurship Management and Sustainable Development*, 10 (3), 228-242.
- Sargın, İ. (2014). Yoksulluk ve Zenginlik Kavramlarına Zekat Bağlamında Farklı Bir Bakış. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 151-168.
- Selçuk, M., Görmüş, Ş. (2019). *Zekatın Kurumsallaşması Dünya Uygulamaları ve Türkiye İçin Model Önerisi*, İstanbul: İktisat Yayınları.
- Sen, A. (1999). *Özgürlük ve Kalkınma*. İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Senaw, Azhan Rashid, Lias, M. Sis, Ali and Isa, MuhammadPisol Mat (2018). Zakat And Its Effect On The Economic Growth: Malaysian Inperspectives, Contemporary Issues: Islam and Science, USIM Press, 38-47.
- Shaikh, S. A., Ahmad, Q. M. (2017). Yoksulluk Açığını Finanse Etmek İçin İİT Ülkelerinde Toplanan Zekat Potansiyelinin Tahmini. Lütfi Sunar (Ed.), *İslam İktisadında Sosyal Adalet* içinde (s. 225-249). İstanbul: İktisat Yayınları.
- Shirazi, N. S. (2006). Providing for The Resource Shortfall For Poverty Elimination Through The Institution Of Zakat In Low Income Muslim Countries. *IJUM Journal of Economics and Management*, 14(1), 1-27.
- Shirazi, N. S. (2014). Integrating Zakāt and Waqf into the Poverty Reduction Strategy of the IDB Member Countries. *Islamic Economic Studies*, 22 (1), May, 2014, 79-108.
- Shirazi, N. S., Amin, F.B. (2009). Poverty Elimination Through Potential Zakat Collection in the OIC-member Countries: Revisited. *Pakistan Development Review*, 48 (4), 739-754.
- Sırım, V. (2018). Arz Yönlü Ekonomi Olan İslam Ekonomisinde Zekatın Yeri, *Uluslar arası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 110-120.
- Suprayitno, E., Kader, R. A., Harun, A. (2013). The Impact of Zakat on Aggregate Consumption in Malaysia. *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, 9 (1), 39-62.
- Syahrullah, U. M. (2016). Theresponse of Indonesian Academicians toward Factors Influencing the Payment of Zakat on Employment Income. *Research on Humanities and Social Sciences*, 6(10), 87-94.
- Tamdoğan, Z. G. (2016). Hz. Peygamber Dönemi Zekat Uygulamaları ve Zekat Amilleri (Memurları). *Din ve Hayat*, 29, 23-27.
- Tarar, A., Riaz, M. (2012). Impact of Zakat on Economy: Structure and Implementation in Pakistan. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 3(10), 151-155.
- Turan, M. (2018). *Zekat Politikası Ekonomi-Politik Bir Yaklaşım*, İstanbul: Mevsimler Kitap.
- TÜİK, (2017) Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları. <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>
- TÜİK, (2018), Tarımsal İşletme Yapı Araştırması 2016, Sayı: 24869 Nolu Bülten, 19 Nisan 2018.

- TÜİK, *TÜİK Haber Bülteni*, Nüfus ve Konut Araştırması, Sayı: 15843, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047
- TÜSEV, (2016), *Türkiye’de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik Araştırması*, https://www.tusev.org.tr/usrfiles/files/turkiyede_bireysel_bagiscilik_ve_hayirseverlik.pdf
- UNDP, (2018) Human Development Report. <http://www.hdr.undp.org/en>
- Wahid, H., Kader, R.A., Ahmad, S. (2011). *Localization Of Zakat Distribution and The Role Of Mosque: Perceptions of Amil and Zakat Recipients in Malaysia International Zakat Forum* içinde. Malezya.
- Whaid, H., Ahmad, S., Kader, A. R. (2008). Distribution of Zakat in Maysia: Why are the Muslim Still Dissatisfied, Proceedings of Seminar Kebangsaan Ekonomi Malaysia, University Kebangsaan Malaysia, Bangi.
- WORLD BANK, (2019). World Poverty Clock, <https://worldpoverty.io>
- Yalçın, İ. (2016). Malezya Kurumsal Zekat Uygulaması Üzerine. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 20(2), 235-270.
- Yavuz, Y.V. (1977). *İslam’da Zekat Müessesesi*, İstanbul: ÇığırYayımları.
- Yumna, A. (2017). Sosyal Bir Mekanizma Olarak Üretici Zekatın Sunduğu Fırsat ve Tehditler: Endonezya’da Bir Vaka İncelemesi, L. Sunar (Ed.), *İslam İktisadında Sosyal Adalet* içinde (s. 117-145), İstanbul: İktisat Yayımları.

